

Izabrane soteriološke teme. Biblijski, kristološko-dogmatski i antropološko-moralni vidovi spasenja

Havliček, Hrvoje

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:222:034304>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)
[University of Zagreb](#)



**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**IZABRANE SOTERIOLOŠKE TEME.
BIBLIJSKI, KRISTOLOŠKO-DOGMATSKI I
ANTROPOLOŠKO-MORALNI VIDOVI
SPASENJA**

HRVOJE HAVLIČEK

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

DIPLOMSKI RAD

IZABRANE SOTERIOLOŠKE TEME.
BIBLIJSKI, KRISTOLOŠKO-DOGMATSKI I
ANTROPOLOŠKO-MORALNI VIDOVI
SPASENJA

HRVOJE HAVLIČEK

MENTOR:
PROF. DR. SC. IVAN KARLIĆ

Zagreb, 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad *Izabrane soteriološke teme. Biblijski, kristološko-dogmatski i antropološko-moralni vidovi spasenja* izvorni rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu, 17. 6. 2024.

Hrvoje Havliček

Popis kratica

DH – Heinrich DENZIGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređju*, Đakovo, 2002.

dr. – drugi

grć. – grćki

hebr. – hebrejski

KKC – HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katolićke Crkve*, Zagreb, 2016.

lat. – latinski

LG – DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 1970.

prir. – priredio

rr. – redci

s – slijedeći redak

ss – slijedeća dva retka

SC – DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji* (4. XII. 1963.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 1970.

ur. – uredio

usp. – usporedi

Sadržaj

Uvod	1
1. Isus Krist – jedini spasitelj svijeta	3
<i>1.1. Soteriološko pojmovlje</i>	<i>3</i>
1.1.1. Pojam <i>spasenje</i>	3
1.1.2. Pojam <i>opravdanje</i>	4
1.1.3. Pojam <i>otkupljenje</i>	5
<i>1.2. Spasenje u Starom zavjetu</i>	<i>6</i>
<i>1.3. Spasenje u Novom zavjetu</i>	<i>7</i>
1.3.1. Soteriološka vrijednost Isusovog utjelovljenja, uskrsnuća, uzašašća i događaja Pedesetnice	8
<i>1.4. Stari i novi Savez</i>	<i>10</i>
<i>1.5. Kristova krv kao pečat novog Saveza</i>	<i>11</i>
1.5.1. Soteriološki značaj Isusove smrti	12
1.5.2. Kristov značaj prema Heb 8–12	14
<i>1.6. Kristov zakon – nadopuna Mojsijevog Zakona</i>	<i>14</i>
<i>1.7. Kraljevstvo Božje</i>	<i>15</i>
<i>1.8. Liturgija</i>	<i>16</i>
<i>1.9. Ranokršćanski pogled na spasenje</i>	<i>18</i>
2. Dva primjera jednostranog naglašavanja važnosti vjere i/ili djela: Pelagije i Luther	19
2.1. <i>Razvoj nauka o istočnom grijehu do Pelagija</i>	<i>19</i>
2.2. <i>Pelagije</i>	<i>20</i>
2.2.1. <i>Neopelagijanizam</i>	<i>22</i>

2.3. <i>Aurelije Augustin</i>	22
2.4. <i>Martin Luther i ostali reformatori</i>	23
2.5. <i>Tridentski sabor</i>	26
2.5.1. <i>Nauk o istočnom grijehu</i>	26
2.5.2. <i>Nauk o opravdanju</i>	27
2.5.3. <i>Bogoslovne kreposti i dobra djela</i>	29
2.5.4. <i>Tridentski nauk u suvremenom dobu</i>	30
3. Katolički nauk o spasenju, osobito o odnosu vjere i djela u spasenjskoj perspektivi	31
3.1. <i>Pitanje milosti</i>	31
3.2. <i>Problem Zakona</i>	33
3.3. <i>Vjera i djela u Svetom pismu</i>	35
3.3.1. <i>Pavlovski nauk o vjeri i djelima</i>	35
3.3.2. <i>Jakovljeva poslanica</i>	36
3.3.3. <i>Ranokršćanski nauk i praksa iz biblijskih temelja</i>	36
3.4. <i>Spasenje izvan Crkve</i>	37
3.5. <i>Što nam je činiti?</i>	38
Zaključak	40
Literatura	42

Sažetak

IZABRANE SOTERIOLOŠKE TEME. BIBLIJSKI, KRISTOLOŠKO-DOGMATSKI I ANTROPOLOŠKO-MORALNI VIDOVI SPASENJA

Ovaj rad prikazuje značaj Isusa Krista za spasenje te kako ljudi mogu surađivati s Bogom oko spasenja. Bog stvara povijest spasenja: sklapa saveze i daje Zakon. Isus Krist sišao je u svijet kako bi spasio sve ljude. Njegovom žrtvom sklopljen je novi Savez kojim je omogućeno spasenje. Različita su mišljenja o tome što treba za spasenje. Pelagije uči da čovjek samo snagom svoje volje čini dobra djela. Martin Luther tvrdi da je samo vjera potrebna za spasenje. Katolici negiraju da dobra djela zaslužuju spasenje, ali čovjek treba surađivati s Bogom oko spasenja. Spasenje je plod Božje milosti, a ne ljudskih zasluga. I vjera i dobra djela potrebna su za spasenje – to su ustvrdili već Pavao i Jakov. Putujuća Crkva nužna za spasenje, ali je moguće i spasenje izvan Crkve.

Ključne riječi: spasenje, vjera, dobra djela, Isus Krist, milost.

Summary

SELECTED SOTERIOLOGICAL TOPICS. BIBLICAL, CHRISTOLOGICAL-DOGMATIC AND ANTHROPOLOGICAL-MORAL ASPECTS OF SALVATION

This work shows the significance of Jesus Christ for salvation and how people can cooperate with God for salvation. God creates the salvation history: he makes covenants and gives the Law. Jesus Christ came down to the world to save all people. With his sacrifice, a new covenant was made that enabled salvation. There are different opinions about what is needed for salvation. Pelagius teaches that man does good deeds only by the power of his will. Martin Luther claims that only faith is necessary for salvation. Catholics deny that good deeds deserve salvation, but man should cooperate with God for salvation. Salvation is the fruit of God's grace, not human merit. Both faith and good deeds are necessary for salvation – this was already confirmed by Paul and James. The travelling Church is necessary for salvation, but salvation outside the Church is also possible.

Keywords: salvation, faith, good deeds, Jesus Christ, grace.

Uvod

Spasenje je neizostavna tematika u promišljanju svake osobe koja vjeruje u život poslije smrti, a za katolike bi trebalo biti životni orijentir prema kojem će usmjeravati svoj život. Od najranijih vremena čovjek je bio fasciniran svojim životom i pitao se je, li smrt kraj ili postoji netko tko ga može spasiti od smrti. Božjom objavom u Bibliji shvatili smo da Bog ne spašava čovjeka samo nakon njegove smrti, već i u ovome životu. Cijela je Biblija soteriološki usmjerena – Bog obećaje spasenje. Svaka teološka znanost na svoj način govori o spasenju. U religioznom okružju spasenje je sveprisutno, ali ponekad nejasno i pogrešno shvaćeno. Zato ćemo izdvojiti neke teme povezane sa spasenjem i razjasniti ih. Spasenje je vrlo kompleksan i širok problem kojeg je nemoguće obuhvatiti u jednome radu. Nećemo dotaknuti sve soteriološke probleme, nego samo one koje smatramo temeljnima ili koje stvaraju nesuglasice. Polazit ćemo od Biblije, dogmatskog nauka o Isusu Kristu i katoličkih moralnih zahtjeva. Govorit ćemo samo o spasenju čovjeka, ne i svega stvorenoga svijeta.

Cilj našega rada jest prikazati nemjerljivo velik značaj osobe Isusa Krista za spasenje ljudskog roda te kako ljudi mogu surađivati s Bogom oko svoga spasenja. U ovome radu postaviti ćemo hipotezu: Je li za spasenje potrebna samo vjera, ili treba činiti i dobra djela? Očekujemo da će postojati različita, pa i kontradiktorna mišljenja, čak i unutar Biblije, o tome što je potrebno za spasenje, ali da će se svi slagati oko toga da je Isus Krist jedini Spasitelj svijeta.

U prvom ćemo se poglavlju posvetiti biblijskom i kristološko-dogmatskom vidu spasenja. Na početku govora o spasenju potrebno je razjasniti sličnosti i razlike među pojmovima *spasenje*, *opravdanje* i *otkupljenje*. Potom ćemo posvetiti pažnju povijesti spasenja u Starom i Novom zavjetu. Izraelci u Starom zavjetu imaju iskustvo spasenja u oslobođenju iz egipatskog ropstva, a u Novom zavjetu u Isusovoj ozdraviteljskoj praksi i navještanju kraljevstva Božjeg. Zatim ćemo spomenuti da soteriološku vrijednost nema samo Isusova smrt, nego i svi događaji njegova života, od utjelovljenja do Pedesetnice. Prolijevanje Isusove krvi na križu ipak ima poseban značaj. Njegova dragovoljna, otkupiteljska žrtva pomirila je ljude s Bogom. Njome je zapečaćen Novi savez između Boga i čovjeka, koji se uprisutnjuje u euharistiji. Potom ćemo govoriti o važnosti krštenja i na kraju o ranokršćanskom nauku o spasenju.

Sljedeće poglavlje govori o Pelagiju koji je pridao iznimnu važnost ljudskim djelima, te Martinu Lutheru koji govori da je isključivo vjera kao povjerenje u Boga potrebna za spasenje. Najprije ćemo prikazati Pelagijev nauk na koji odgovara Aurelije Augustin. Pelagije niječe prenošenje istočnoga grijeha s roditelja na djecu, a time i nužnost krštenja za spasenje. Smatra da je moguće postići spasenje vlastitim snagama. Takvo mišljenje prisutno je i danas u nekim oblicima neopelagijanizma. Zatim ćemo proučiti Lutherov nauk, koji je utjecajan i danas. Bunio se protiv samoopravdanja. On je donekle cijenio zaslužna djela, ali njegovi nasljednici sve manje. Tridentiski sabor ga je u mnogočemu opovrgnuo i izrekao katolički nauk. Na kraju ćemo dotaknuti suvremene doprinose tridentskom nauku.

U posljednjem poglavlju iznijet ćemo neke katoličke naglaske o značenju vjere i djela za spasenje te općenito o spasenju. Prvo, spasenje je uvijek djelo Božje milosti. Milošću smo oslobođeni ropstva Zakona; milost posvećuje narav. Zatim, spomenut ćemo problem Zakona: Zakon ne može spasiti, nego spašava unutarnji Zakon Duha Svetoga. Potom, odnos vjere i djela u pavlovskim spisima i u Jakovljevoj poslanici. Zaključno ćemo proučiti stav Katoličke Crkve o spasenju izvan Crkve, te pokušati dati odgovor što bi trebalo činiti za spasenje.

1. Isus Krist – jedini spasitelj svijeta

„I nema ni u kome drugom spasenja. Nema uistinu pod nebom drugoga imena dana ljudima po kojemu se možemo spasiti.“ (Dj 4,12) Ranokršćanski autori Irenej Lionski i Tertulijan kažu da je Isus umro za sve ljude bez iznimke, stoga izvan njega nema spasenja.¹ Na temelju Božje objave i crkvene tradicije možemo zaključiti da Bog Otac spašava svijet slanjem svoga Sina koji je postao čovjekom i koji po daru Duha Svetoga želi sve ljude privući k sebi.

1.1. Soteriološko pojmovlje

Prije govora o spasenju, smatramo potrebnim pojasniti sličnosti i razlike među pojmovima koji se učestalo pojavljuju u literaturi i u svakodnevnom govoru, kako bismo jasno predstavili problematiku spasenja.

1.1.1. Pojam *spasenje*

U hebrejskome jeziku za pojam *spasenje* koristi se glagol *יָשַׁע* (*jaša*) te nekoliko drugih glagola sa značenjem *oslobođenja*. Od glagola *יָשַׁע* (*jaša*) dolazi ime Isus (*יֵשׁוּעַ*, *ješua* – Spasitelj). Značenje mu je raznoliko; znači *nekoga izvesti iz tjesnoga na široki prostor, izvesti iz zatvora na slobodu, izbaviti iz tjeskobe, bolesti, ropstva, smrti, rata ili druge opasnosti i postići bolju budućnost*.² U Bibliji se nikada ne nalazi kao povratni glagol, što znači da se čovjek ne može sam spasiti, nego ga jedino Bog spašava.³ Znači i zaštitu, oslobađanje, ozdravljenje, pobjedu, otkupljenje, život i mir.⁴ U svjetlu vazmenih otajstava, Isusa Krista naziva se spasiteljem već od njegova rođenja (usp. Lk 2,11). U biblijskome shvaćanju ime znači osobu i njezino poslanje. Prema tome, *יֵשׁוּעַ* (*ješua*) znači da Bog spašava ljude po Isusu. Stoga ne čudi da se pojam *spasitelj* primjenjuje i na Boga Oca (usp. 1 Tim 1,1; Tit 1,3, itd.).⁵ Protivno dualističkome nauku, Bog želi spasiti čitavoga čovjeka, ne samo dušu.⁶ Spasenje je proces i zato u Rim 5,1s nalazimo tri razdoblja spasenja: opravdanje (u prošlosti), mir s Bogom i pristup milosti (sadašnjost) i

¹ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, Zagreb, 2003., 173.

² Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta. Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, Zagreb, 1996., 212.

³ Usp. *Isto*, 212.

⁴ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1969., 1229.

⁵ Usp. Marijan Jerko FUČAK, *Spasenje čovjeka u Novom zavjetu s osobitim obzirom na nauk sv. Pavla*, u: Stjepan KUŠAR (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 157.

⁶ Usp. Marijan Jerko FUČAK, *Spasenje čovjeka u Novom zavjetu s osobitim obzirom na nauk sv. Pavla*, 160.

nada u Božju slavu (budućnost). Spasenje će se dovršiti u eshatonu u nekoj duhovnoj dimenziji, kada će spašeni imati duhovno tijelo i čekati otkupljenje materijalnoga tijela (usp. Rim 8,23).⁷ Isus Krist je jedini spasitelj svijeta. Unatoč tome, spasenje ima svoju prapovijest u Starome zavjetu. Postoje biblijska mjesta koja dodatno pojašnjavaju spasenje: oslobađanje za slobodu (usp. Gal 5,1), pomirenje s Bogom po Isusu Kristu (usp. Rim 5,11), biti u miru s Bogom (usp. Rim 5,1), καινή κτίσις (*kaine ktisis*)⁸ – postati novi stvor (usp. 2 Kor 5,17), život u Bogu (usp. Rim 6,23), posvećenje u Kristu Isusu (usp. 1 Kor 1,30).⁹

1.1.2. Pojam *opravdanje*

Pojam *opravdanje* (grč. δικαίωσις, *dikaiosis*) sličan je pojmu *spasenje*. U Gal 2,16 Pavao piše: „Čovjek se ne opravdava po djelima Zakona, nego vjerom u Isusa Krista.“¹⁰ (διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, *dia pisteos Iesou Hristou*). Ta se rečenica može shvatiti dvostruko: vjera kojoj je objekt Isus Krist i Božje spasenjsko djelo po Kristu, ili Kristova vjera u trenutcima pred smrt, koja se prenosi na Isusove učenike. Bog je uspostavio odnos s čovjekom po svome spasenjskom zahvatu u Kristovom životu. Opravdani, ljudi mogu biti baštinici Božjih obećanja i djeca Božja. *Opravdanje* znači *oproštenje grijeha* i *nalaženje milosti* u Boga te je zalog konačnog spasenja.¹¹ Ono je prijelaz iz stanja grijeha u stanje milosti i božanskog posinovljenja. Nije samo oproštenje grijeha, nego i unutarnje posvećenje čovjeka po slobodnom prihvaćanju milosti, kako naučava *Dekret o opravdanju* Tridentskoga sabora.¹² Znak Božje blizine više nije Zakon, nego Isus Krist, njegov život, utjelovljenje, smrt i uskrsnuće. *Opravdati se* znači prikazati pred Bogom svoju pravednost i ispravnost cjelokupnog djelovanja, a ne toliko bezgrješnost. Čovjek nikada nije savršeno pravedan pred Bogom, ali može si umisliti da jest. Bog čovjeka može učiniti pravednikom, ali jedino po svojoj milosti, a ne ljudskim zaslugama. To je bila glavna zabluda farizeja: mislili su da će ih vršenje djela Zakona opravdati pred Bogom, čak su se time i hvalisali, a zaboravili su da je njihova pravednost Božje djelo (usp. Mt 6,1-6; 23,1-33). Isus Krist je svojom smrću i uskrsnućem nama zaslužio opravdanje kod

⁷ Usp. *Isto*, 162; 169.

⁸ Izrazi na starogrčkom jeziku u ovome radu izvedeni su iz NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart, 282012.

⁹ Usp. Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, u: Mario CIFRAK – Dario TOKIĆ (ur.), *Da istina evanđelja ostane kod vas (Gal 2,5)*, Zbornik u čast prof. dr. sc. Ivana Dugandžića, OFM, povodom 70. godine života, Zagreb, 2014., 260.

¹⁰ Biblijski citati izvedeni su iz KAŠTELAN – Jerko FUČAK (ur.), *Biblija*, Zagreb, 42018.

¹¹ Usp. Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, 273; 280.

¹² Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, Split, 2006., 135.

Boga Oca. Međutim, to nije puko pomilovanje, nego priznanje osporenog prava i potvrda valjanosti zauzetog stava. Nismo samim time što se nazivamo Kristovim opravdani. Bog nam po Isusu pomaže zauzeti ispravan stav ponašanja – da se ponašamo prema njemu kako zaslužuje, što nas čini uistinu opravdanima.¹³ Pravednost znači živjeti po Božjem zakonu koji je vrhovna norma moralnog života. Opravdanje je niz milosti dobivenih po Isusovu otkupljenju. Iskorištavajući tu milost, čovjek postaje pravedan.¹⁴

Pavao u svojim spisima spominje „Božju pravednost“ (δικαιοσύνη θεοῦ, *dikaiosyne theou*). U ovom kontekstu Božja pravednost ne znači Božju osobinu da je pravedan sudac koji će kazniti zlo, a nagraditi dobro, jer čovjek pred Bogom nikada nije pravedan. To bi stvorilo nepremostiv jaz između Boga i čovjeka. Naprotiv, označava Božje spasiteljsko djelo kojim opravdava čovjeka. Bog je svoju pravednost u Starom zavjetu očitovao vjernošću Savezu i svojim obećanjima o otkupljenju po Isusu Kristu (usp. Ps 130,8; Iz 11,11; Iz 35,9, itd.¹⁵). Ona je zapravo sinonim riječi *spasenje* i *milost*. I pogani i Židovi su sagriješili; pogani nisu htjeli upoznati pravoga Boga i klanjali su se likovima lažnih bogova. A Židovi, koji su imali Zakon, nisu ga se držali. Takvo ponašanje zasigurno ne bi dobro prošlo pred Božjim sudom. Bog po Kristovom spasiteljskom djelu želi dati čovjeku priliku izbjeći osudu grijeha i svima jednako nudi novu mogućnost spasenja (usp. Rim 3,21-31). Jedini i nezaobilazni uvjet jest imati vjeru koja obuhvaća čitavu osobu.¹⁶

1.1.3. Pojam *otkupljenje*

Pojam *otkupljenje* (grč. λύτρωσις, *lytrosis*) u Bibliji se povezuje s pojmom spasenja. Vrlo je sličan pojmu *prisvojenje* (grč. περιποίησις, *peripoiesis*), a znači da Bog svoj narod kupuje i izabire ga da ga spasi. „Isus je 'Spasitelj' zato što nas 'otkupljuje od svake zloće' i 'čisti narod što mu pripada kao svojina'.¹⁷ Otkupljenje, kao i spasenje, možemo razumjeti na temelju Izraelovog iskustva izlaska iz egipatskoga ropstva. Bog uzima narod iz ropstva da bi ga vezao uz sebe Savezom, kako bi postao sveti narod posvećen Jahvi. U Izraelovoj eshatologiji postoji nada u otkupljenje od grijeha (usp. Ez 36,24-29), nakon kojeg slijedi sklapanje novoga Saveza, gdje će Duh Gospodnji biti dan

¹³ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 778-782.

¹⁴ Usp. Viktor BURIC, *Sveti Pavao kao pisac*, Zagreb, 2009., 32.

¹⁵ U ovom radu za pronalazak biblijskih tekstova korišten je i internetski izvor: Biblija govori..., u: <https://biblija.biblija-govori.hr/> (10. X. 2023.).

¹⁶ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Biblijska teologija Novoga zavjeta*, Zagreb, 2004., 107-114.

¹⁷ Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 807.

ljudima umjesto Zakona. Svećenik Zaharija i proročica Ana vide u Isusu Otkupitelja (usp. Lk 1,67-79; 2,26-38). On je započeo otkupljivati svoj narod krvlju prolivenom na Kalvariji iz ljubavi, a završit će ga u vrijeme paruzije. Nakon drugoga Kristovog dolaska, Bog će čitavoga čovjeka i svemir sjediniti sa sobom da Bog bude sve u svemu (usp. 1 Kor 15,28).¹⁸

1.2. Spasenje u Starom zavjetu

U Starom zavjetu Izraelci su shvaćali spasenje na dva načina: kao povijesno iskustvo i kao eshatološki događaj. Jahve se objavio kao spasitelj. Izbavljenje Izraelaca iz egipatskoga ropstva prvi je i središnji spasenjski događaj. U povijesnom iskustvu spasenja izbavljenje iz Egipta postaje slika (tip) i zalog budućega spasenja. Iz kršćanske perspektive, izlazak je slika Isusovog oslobođenja iz ropstva grijeha. Jahve je Bog koji spašava od propasti i ropstva, a na kraju vremena spasit će i od vlasti Sotone. Izraelova povijest jest sakralna, to jest teško se može razabrati sveto od profanoga. Zato se često ne može razlikovati uobičajeno profano spašavanje od opasnosti i izvanredno Božje spasenjsko djelo. Zato, iako je Bog jedini začetnik spasenja, šalje Izraelcima razne „spasitelje“, odnosno izbavitelje. Primjerice, Josipa Egipatskoga, Mojsija, suce, Davida, itd. U povijesti spasenja Bog spašava ljude preko drugih ljudi.¹⁹ U opasnostima koji je izazvao ljudski grijeh, samo se dio ljudi spašava. Bog i u tim trenucima sudi odjeljujući grešnike od pravednika (primjerice spas Noe i njegove obitelji – usp. Post 7,1-4).²⁰ Da je Bog spasitelj Izraelci nisu zaključili umovanjem, nego iz konkretnoga povijesnog iskustva: spašenosti iz ropstva. To iskustvo prelaska iz egipatskog ropstva u Obećanu zemlju Izraelci su često uprisutnjivali. Tijekom godišnje proslave Pashe oni su postajali sudionici tih događaja, kao da oni bježe pred kolima Egipćana ili putuju kroz pustinju. Zato za njih spasenjska Božja djela nisu samo stvar prošlosti, nego i sadašnjosti. Oslobođenje iz egipatskoga i babilonskog ropstva jest trajni događaj, koji će biti dovršen tek u eshatonu.²¹

Za Deuteroizaiju eshatološko spasenje jednako je stvaranju svijeta, jer će se na kraju vremena stvoriti novo nebo i nova zemlja (usp. Iz 43,16-21). On "opisuje" iščekivanog spasitelja, Slugu Jahvina, uspoređujući ga s likom Mojsija, koji je izveo

¹⁸ Usp. *Isto*, 807-810.

¹⁹ Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 211-214.

²⁰ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 1229-1230.

²¹ Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 215-217.

narod iz ropstva (usp. Iz 42,7; 49,8b-9). Prorok Natan najavio je kralju Davidu ostvarenje vječnoga kraljevstva i bogosinovski odnos po Davidovu potomku (usp. 2 Sam 7,12-16). Po njemu će Bog ostvariti svoj spasenjski naum da Izrael bude posrednik spasenja svim narodima.²² U perspektivi Isusa Krista možemo potvrditi ostvarenje toga proroštva. Prorok Jeremija kaže da će Bog spasiti Izraela vraćajući ga u njegovu zemlju i šaljući mu Mesiju (usp. Jr 23,6; 31,7). Ezekiel kaže da će se Izrael spasiti kada će ga Bog vratiti na dobru pašu; tada će ga pomoću Duha oprati od njegovih grijeha (usp. Ez 34,22; 36,29). Ponegdje se naglašava da neće biti spašen samo Izrael, nego cijeli svijet (usp. Iz 45,22). Prije paruzije Bog će suditi ljudima i zato će iskustvo spasenja biti rezervirano samo za „ostatak Izraelov“, to jest pravednike.²³

1.3. Spasenje u Novom zavjetu

Isključivost da postoji samo jedan Spasitelj, koja se u Starome zavjetu pripisivala Bogu, u Novome zavjetu prenosi se na Isusa Krista. U Novome zavjetu, kao i u Starome, postoji iskustvo spasenja od bolesti i zemaljskih pogibelji te otpuštenja grijeha za vječno spasenje. Isus se objavljuje kao Spasitelj; to potvrđuje i čudesima. Primjerice, ozdravlja od bolesti (usp. Mt 9,20s) i spašava učenike tijekom oluje na moru (usp. Mt 8,25s). Uvjet za ozdravljenje jest vjera. Osim tjelesnog spasa, Isus se brine i za spas duše otpuštajući grijeh primjerice grešnici (usp. Lk 7,47-50) i cariniku Zakeju (usp. Lk 19,8s). Otac šalje svoga jedinorođenoga Sina na svijet sa svrhom da spasi što je izgubljeno (usp. Lk 19,10).²⁴ Cijelo njegovo djelovanje je soteriološki usmjereno. „Isus Krist je osobna konkretnost Božjeg milosnog odnosa prema ljudima i svoj stvorenoj stvarnosti.“²⁵ Sotona želi ljude upropastiti i spriječiti da se spase. A Isus želi grešnike vratiti k sebi – zbog njih je poslan, bez obzira jesu li pogani ili Židovi. Isus povijest grijeha pretvara u povijest spasenja. Ako netko ne uspije uhvatiti priliku za spas koja mu je ponuđena, prijeti mu skora propast. Zato treba što prije krenuti činiti pokoru i ući na uska vrata (usp. Lk 13,23s). Na primjeru smrti pšeničnog zrna koje umire da bi donijelo plod, Isus naglašava da za spasenje treba propast našega ovozemaljskog života (usp. Iv 12,24s). To je pokazao svojom mukom i umiranjem. Otac ga je mogao spasiti od smrti, ali tada to ne bi mogao dokazati.²⁶ Apostoli nastavljaju Kristovo djelo spasenja, naviještaju evanđelje i krste u

²² Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 217-218.

²³ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 1230-1231.

²⁴ Usp. *Isto*, 1233-1234.

²⁵ Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 171.

²⁶ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 1233-1236.

jedino Ime koje može spasiti. Kao posljedica kerigme, u ljudima se događa obraćenje te raste vjera, kojoj je pečat krštenje. Krštenje je istinsko iskustvo spašenosti (usp. 1 Pt 3,21). Bog spašava iz čiste milosti, a ne zbog ljudskih zasluga. Nakon krštenja očekuje se da osoba vjerno čuva polog vjere, čita Sveto pismo, živi kreposno, čini dobra djela; ukratko, da se trudi oko spasenja.²⁷

Spasenje ipak nije još potpuno ostvarena stvarnost: iako smo otkupljeni i određeni za spasenje, spašeni smo u nadi dok ne dođe Dan Gospodnji. Tada će potpuno nestati bolest, patnja, zlo i smrt pred veličinom potpune Božje pobjede.²⁸ Isus Krist je gospodar povijesti i stvorenja. Budući da je spasenje proces, ono zahtijeva dovršenje u paruziji. Paruzija je završetak povijesti, kada će sve biti uglavljeno u Kristu, kada će Isus Krist opet doći. Drugi Kristov dolazak neće biti nestajanje svega u ništavilo, nego će sve stvorenje uskrsnuti i preobraziti se u Kristovoj slavi. To će biti punina povijesti. Kristov život je predznak i jamstvo budućega spasenja. Već je započelo novo razdoblje prema punini posljednjih vremena. Isus Krist po Duhu Svetom vodi sve konačnoj punini. Duh Sveti djeluje u Crkvi i daruje ljude darovima, osobito vjerom i nadom. Paruzija ne bi smjela biti izvor straha, nego pokretač vjere i nade. Mnoštvo autora govori o toj eshatološkoj vjeri i nadi: sveti Pavao (usp. Rim 8,17-20, i dr.), Ernst Käsemann, Heinrich Schlier, itd.²⁹ Čovječanstvo nije samo niz međusobno nepovezanih ljudi, niti je povijest samo niz događaja, nego je sve povezano u cjelinu. Zato punina Kristovog spasenja nadilazi pojam osobnog spasenja.³⁰

1.3.1. Soteriološka vrijednost Isusovog utjelovljenja, uskrsnuća, uzašašća i događaja Pedesetnice

Sva Kristova djela, ukoliko su povezana s mukom, imaju svoju soteriološku vrijednost. Prvenstveno veliku važnost za spasenje ima Isusovo utjelovljenje. Utjelovljenjem i zemaljskim životom Isusa Krista Bog je htio obnoviti ljudsko djelovanje da bi ljudska dobra djela imala učinka.³¹ Isus se utjelovio ne da bi proslavio sebe, nego da posveti, usavrši i spasi ljudski rod. Anselmo Canterburyjski naučava da je Božje

²⁷ Usp. *Isto*, 1236.

²⁸ Usp. *Isto*, 1236-1237.

²⁹ Usp. Juan ALFARO, I opet će doći, u slavi, suditi žive i mrtve, u: Stjepan KUŠAR (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 244-247.

³⁰ Usp. *Isto*, 248-249.

³¹ Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Placuit Deo – Bogu se svidjelo. Pismo biskupima Katoličke crkve o nekim aspektima kršćanskog spasenja* (22. II. 2018.), Zagreb, 2018., 116.

utjelovljenje bilo nužno kako bi dao zadovoljštinu koja je bila nužna za spas. Bog je postao čovjekom da bi se čovjek pobožanstvenio, kako tvrde crkveni naučitelji Irenej i Atanazije. Bog šalje Sina kao zadovoljštinu za grijeh. Belgijski teolog Jean Galot preferira naziv *oslobođenje* za Kristovo djelo spasenja, jer mu sadržajno odgovara. Oslobođenjem ljudi su postali sposobni služiti drugima. Isus ih je oslobodio ne samo za njih same, nego i za druge. Oslobođenje će se ostvariti obnavljanjem odnosa između Boga i čovjeka te ljudi međusobno. Čovjek je oslobođen od stanja sukoba u kojem je bio zbog grijeha. Grijehom je čovjek postao buntovnik protiv Boga, a time i njegov neprijatelj. Bog izvodi u ljudima pomirenje, više nije gnjevan, nego blagonaklon. Isus ruši sve granice koje su ljudi postavili za ne ljubiti druge.³²

Isusova smrt nije kraj njegova života. Uskrsnuće je također nužan element spasenja. To je izrečeno u Rim 5,10 – spasit ćemo se (novim) životom Kristovim, a ne samo smrću. Smrt ima spasenjsku djelotvornost, jer izaziva uskrsnuće. Kristova smrt i uskrsnuće uzročno-posljedično su povezani.³³ Proslavom je Isus Krist dobio moć da udijeli spasenje. Proslava pokazuje da je Isus postigao cilj spasenjskog djela. Nesreća i oslobođenje u Bibliji međusobno su povezani, s time da je naglasak na pobjedi i spasenju, a ne na trpljenju. U ljudima ne djeluje mrtvi, nego živi Isus Krist.³⁴

I uzašašće ima soteriološku vrijednost. Uzašašćem Isus uspostavlja svoje mesijansko Kraljevstvo. Ne odlazi zauvijek s ovoga svijeta, nego će nastaviti dolaziti sve do konačnog paruzijskog dolaska. On stupa na prijestolje u eshatološkom Kraljevstvu.³⁵

Rečeno je da će Novi savez biti ostvaren prisutnošću Duha Božjega u narodu (usp. Ez 36,26-29). Duh Sveti pomagat će narodu u njegovim obvezama proizašlim iz Saveza. Duh Sveti osigurava prisutnost Saveza, povezanost s Bogom, vjernost i ustrajnost te razvitak Saveza, to jest njegovo širenje po djelovanju Kristovih učenika. Dar Duha konačno sjedinjuje ljude s Bogom. Isus po Duhu Svetom daje poslanje Crkvi da nastavi poziv na obraćenje. Kršćani više nisu podložni Zakonu, nego zakonu Duha. Duh Sveti, po kojem je izvršeno utjelovljenje, možemo reći, događajem Pedesetnice utjelovljuje Isusa Krista u svijet, u ljude.³⁶

³² Usp. Jean GALOT, *Isus osloboditelj. Soteriologija*, Đakovo, 1997., 19; 25; 32; 82-83; 88; 134; 224.

³³ Usp. Marijan VUGDELIJA, *Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje*, 277.

³⁴ Usp. Jean GALOT, *Isus osloboditelj*, 328-329; 386-387; 393.

³⁵ Usp. *Isto*, 417-419; 428-429.

³⁶ Usp. *Isto*, 437-443.

1.4. Stari i novi Savez

Bog već u Starom zavjetu sklapa s ljudima saveze. Bog želi biti blizu čovjeku, zauzima se za čovjeka kao za svoga prijatelja ili dijete i sklapa s njime prijateljski *savez* ili *partnerstvo* (hebr. בְּרִית, *berit*). Savez je ugovor koji pretpostavlja vršenje svih odredbi. U kontekstu govora o spasenju želimo posebno istaknuti Savez na brdu Sinaj zbog primanja Zakona (usp. Izl 20,1-17; Pnz 5,6-21). Zakon je bio znak Božje ljubavi i brige za narod. Mojsije je od Boga primio Dekalog ili Deset zapovijedi, kojih su se trebali držati svi Izraelci, ali oni u tome nisu uspjeli. Deset zapovijedi jesu sažetak svih moralnih normi kojih se starozavjetni čovjek trebao držati da bi bio čestit. One su povelja toga Saveza. Bog po Zakonu želi da narod spozna istinu i bude upućen na ispravni put – put spasenja i punine života. Dekalog pruža način održanja veze s Bogom i s ljudima. Ako ljubimo Boga, moramo ljubiti i svoje bližnje. To je temeljna ideja Dekaloga, koja je i od Isusa Krista prepoznata kao neizmjereno važna (usp. Mk 12,28-31). Zakon nas povezuje s Bogom. Zakon (odnosno etika) u židovstvu stavljen je u samo središte religije. Osim toga, Bog je izrekao još mnogo propisa, koji su sadržani uglavnom u *Levitskome zakoniku*, *Knjizi Brojeva* i *Ponovljenom zakonu*. Njihov se broj s vremenom povećavao te je počeo prevladavati princip „oko za oko, zub za zub“ (usp. Pnz 19,21).³⁷

U Starom zavjetu susrećemo indirektan govor o Isusu Kristu. Izdvojit ćemo nekoliko mjesta koja najavljuju sklapanje novoga Saveza, koji se ispunio u Isusu Kristu. Na temelju tih tekstova kratko ćemo opisati taj budući novi Savez. O njemu možemo čitati u Iz 55,3; 59,21; 61,8b; Jr 31,31-34; Bar 2,35; Ez 36,25-28; Ps 51 (iščekivanje ostvarenja proroštava). Možemo zaključiti da se radi o budućem vječnom i univerzalnom savezu između Boga i Izraelaca. Bog ima inicijativu u popravljanju odnosa s ljudima. Budući da se Izraelci nisu držali Sinajskog saveza, Bog im odlučuje dati novu priliku: daruje novi vječni Savez, kojeg obećaje u Jr 31,31-34. U Jr 31,29s spominje se prva novost: osobna, a ne više kolektivna odgovornost za vlastite grijehе. Zakon, koji je mjesto Božje prisutnosti, neće biti samo izvanjska stvar, nego će pomoću Božjega Duha biti upisan u svako ljudsko srce. Ljudi će dobiti novo srce, kojim će moći spoznati Boga. Bog obećaje da će biti milosrdan i očistiti narod od svih njegovih grijehа, odnosno neće ih se više spominjati. Bog će uništiti zlo i grijeh; narod će biti povezan s Bogom i Bog s

³⁷ Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 113-123.

narodom.³⁸ Čovjek će moći gledati Božju slavu, a da ne umre. Svatko će moći Boga izbliza gledati, tako će svatko upoznati (ali ne do kraja spoznati) Boga i nitko neće trebati druge poučavati.³⁹ Taj savez ostvario se Isusovim životom, što je i sam Isus potvrdio na Posljednjoj večeri⁴⁰: „Ova čaša *novi je Savez u mojoj krvi* koja se za vas prolijeva.“ (Lk 22,20b; usp. Mt 26,28; 1 Kor 11,25). Bog je poslao svoga Sina da bi se ostvario taj novi savez. Time što je postao čovjekom, Bog se ponizio, postao siromašan i omogućio ljudima sjedinjenje s njim samim.⁴¹ Apostol Pavao potvrđuje ostvarenje toga Saveza i vidi ga djelotvornog u kršćanskim zajednicama (usp. 2 Kor 3,3-8). Ono što su proroci najavili ostvarilo se u živim i bogobojaznim kršćanima. A svi oni su, na čelu s Pavlom, poslužitelji toga Saveza (usp. 2 Kor 3,3.6).⁴² Budući da je vječan i univerzalan, novi Savez obvezuje i sve nas na držanje njegovih uvjeta, ali nam daje i povlastice.

1.5. Kristova krv kao pečat novog Saveza

Tijekom blagovanja s učenicima prije početka muke, Isus govori o svojoj krvi koju će uskoro prolići na križu. Isusova krv i žrtva povezane su s tri starozavjetne stvarnosti: sinajskim žrtvama kojima je zapečaćen stari Savez, klanjem žrtvenih janjaca i žrtvom Sluge Jahvina (usp. Iz 53; Mk 10,45; Lk 22,37). Te su stvarnosti pralik Isusove otkupiteljske žrtve. Sinajski savez zapečaćen je krvlju junaca (usp. Izl 24,4-8) i gozdom (usp. Izl 24,11), a novi Savez zapečatila je Isusova krv.⁴³ Krv je za Židove mjesto prebivanja duše, odnosno sjedište života.

U Starom zavjetu žrtvom se prinositelj i sam žrtvovao, čime se približio Bogu. Kod žrtve okajnice Židovi su vjerovali da grijesi prinositelja ili čak cijeloga naroda bivaju preneseni na žrtvovanu životinju te uništeni.⁴⁴ Isusova krv zamjena je za krv bikova i jaraca. Narod je uvijek osjećao potrebu pomirenja s Bogom. Životinjska krv omogućavala je izvanjsku, tjelesnu čistoću, ali ako nije bila povezana s nutarnjom promjenom, nije

³⁸ Usp. Adalbert REBIĆ – Jerko FUČAK – Bonaventura DUDA (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“*, Zagreb, ⁸2014., 749-750; 1126; 1130; 1132; 1175-1176; 1219; 1260-1261.

³⁹ Usp. Brat Richard, Taizé, *Božje je srce otvoreno*, Zagreb, 2004., 31.

⁴⁰ Usp. Adalbert REBIĆ – Jerko FUČAK – Bonaventura DUDA (ur.), *Jeruzalemska Biblija*, 1430.

⁴¹ Usp. Brat Richard, Taizé, *Božje je srce otvoreno*, 31-32.

⁴² Usp. Adalbert REBIĆ – Jerko FUČAK – Bonaventura DUDA (ur.), *Jeruzalemska Biblija*, 1647.

⁴³ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 1574-1578.

⁴⁴ Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 154-155.

mogla očistiti od grijeha (usp. Heb 9,13s). Ako se svodi samo na izvanjski obred, bez pokajanja, ona je licemjerna. Stoga takve žrtve nisu imale snagu održati Savez.⁴⁵

U Sluzi Jahvinom predstavljen je ideal Izraela. Sluga je dragovoljno prihvatio trpljenje i prikazao ga Bogu, čime ono postaje žrtva. Zato će biti proslavljen.⁴⁶ U Četvrtoj pjesmi o Sluzi Jahvinom (usp. Iz 52,13–53,12) čitamo da je svojom žrtvom ispunio Božji naum i opravdao grešnike. Budući da je identitet Sluge Jahvina nepoznat, možemo njegov lik i muku povezati s Isusom Kristom.⁴⁷

Isus je postao Pomirilište po vjeri (usp. Rim 3,25). *Pomirilište* (hebr. כַּפֹּרֶת, *kaporet*; grč. ἱλαστήριον, *hilasterion*) je pokrov Kovčega Saveza na kojeg su se „lijepili“ i brisali grijesi Izraelaca tijekom obreda pomirenja. Isusova žrtva ponazočuje se u euharistiji koja služi kao poveznica i sa starozavjetnim žrtvama. Kristova žrtva je žrtva paljenica, okajnica, žrtva zajedništva, ali i mnogo više. Ona nadilazi starozavjetne žrtve, jer ne samo da oprašta grijeh, nego i potvrđuje novi Savez, jedinstvena je i neponovljiva, rađa novi Božji narod i osigurava otkupljenje. Po dioništvu na Kristovom tijelu i krvi Crkva postaje jedinstveno Tijelo Kristovo. Isus Krist je i Hram, i žrtva, i žrtvenik, i svećenik koji prinosi Bogu ugodnu žrtvu. Novi zavjet ukida starozavjetne krvne žrtve. Po Kristovoj krvi ljudi su opravdani i otkupljeni te imaju pristup Bogu (usp. Heb 10,19). Isus Krist je kao Veliki svećenik ušao u nebeski Šator i prinio svoju krv za žrtvu otkupljenja (usp. Heb 9,11s).⁴⁸ Bog je pravedan, mrzi grijeh i traži zadovoljštinu. Isusova smrt je žrtva pomirnice za grijeh. Isus koji nema grijeha preuzeo je prokletstvo grijeha na sebe. Tako su ljudi postali oslobođeni od vječne kazne i Božje srdžbe. Ljudi nisu bili u stanju dati zadovoljštinu, nego je to mogao jedino Isus Krist kao Bogočovjek.⁴⁹ Zato se kaže da se spasenje dogodilo na križu.

1.5.1. Soteriološki značaj Isusove smrti

Isusova smrt primjer je krajnje ljubavi, samodarivanja i vjernosti poslanju do smrti. Isusova smrt sigurno je dio Božjega plana (usp. Mk 8,31). Isusova žrtva je žrtva naknadnica i okajnica za grijeh, ali Isus Krist izbjegava žrtvenu terminologiju da se ne bi suzio smisao muke i povezivalo ju sa žrtvenim ritualizmom. Isus Krist kao Bogočovjek

⁴⁵ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 1197.

⁴⁶ Usp. Jean GALOT, *Isus osloboditelj*, 114; 118-119.

⁴⁷ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 1197.

⁴⁸ Usp. *Isto*, 468.

⁴⁹ Usp. Viktor BURIC, *Sveti Pavao kao pisac*, 24-25.

mogao je u žrtvi zamijeniti čitav ljudski rod. Njegova smrt znači pobjedu nad Sotonom (usp. Iv 12,24). Savez u krvi Isusovoj nije samo juristički savez, nego životvorno sjedinjenje.⁵⁰

Za pojašnjenje Isusove smrti, u protestantskim i katoličkim teološkim krugovima koristila se slika okajničkog jarca iz Staroga zavjeta, na kojeg su prešli grijesi naroda na *Dan pomirenja* (usp. Lev 16,20ss). Prema njemačkom reformatoru Lutheru, Isusova je muka bila zadovoljština za Božji gnjev zbog rasrđenosti grijehom. Bog je učinio Isusa najvećim grešnikom. On je cijelo vrijeme muke ostao nevin, ali u Božjim očima on je izgledao kao prokletnik, lupež, ubojica, razbojnik, psovač, itd. Dao mu je da iskusi najgore paklene muke. Francuski reformator Jean Calvin tvrdi da je Isus bio optužen umjesto grešnika; osuda grešnika prenesena je na Isusa. Takvo se mišljenje, osobito u homilijama, nakon reformacije proširilo i unutar katoličke teologije, primjerice u propovijedima Jacques-Bénigne Bossueta. Ruski pravoslavni teolog Sergej Bulgakov navodi da je Isus utjelovljenjem prihvatio ljudsku narav i grijeha kao da su njegovi vlastiti. Katolička teologija ne može se složiti s tim tvrdnjama: Isus je pretrpio Božji gnjev i ostavljenost, ali ne i paklene muke. Isus je trpio predstavljajući čovječanstvo, ali ne znači da je na Isusa pao gnjev koji smo mi ljudi zaslužili. Na Isusa je prenesen grijeh svijeta, ali to njega ne čini grijehom. Pretrpio je grozne posljedice grijeha: muku i smrt. Bog ga nije kaznio, osvetio se ili bio srdit na njega. Isus Krist je nevin i Bog ne može od njega tražiti kaznu za zadovoljenje svoje pravde. Bog traži pravednost ali ne u vidu kazne, nego ljudskog opravdanja. Isus nije kažnjen odlukom presude ni udaren gnjevom, nego se žrtvovao iz ljubavi. A Božja ljubav traži nasljedovanje.⁵¹

Žrtvujući Isusa, Otac ne šteti vlastito srce. On sam sebe žrtvuje, kao što žrtvuje i Isusa iz ljubavi. Isus je žrtvu prikazao Ocu a ne đavlu, kako su tvrdili neki crkveni oci. Crkveni naučitelj Anselmo Canterburyjski tvrdi da je Bog mogao udijeliti oprostjenje ljudima bez da traži naknadu. Ali Bog traži ljudsku suradnju i zato zahtijeva ljudsku naknadu, a koju je Isus preuzeo na sebe. Zato, da ne bude jednostrano, nije oprostio bez naknade. Zato ljudi moraju svoju naknadu suobličiti Kristovoj. Kristova je žrtva najuzvišenija, na čast svega čovječanstva. Spasenje nam nije donijelo samo prolijevanje krvi, već i Isusova poslušnost i ljubav. Isus poslušnošću pruža protuprimjer Adamovoj oholosti koja je imala za posljedicu prekid prijateljstva s Bogom. Isus ne može na sebe

⁵⁰ Usp. Jean GALOT, *Isus osloboditelj*, 131; 136; 145-146; 152; 161.

⁵¹ Usp. *Isto*, 163-168; 171-172.

preuzeti teret grijeha, to jest duhovnu smrt, nego (samo) teret muke i smrt kao posljedicu grijeha. Iako nisu njegova osobna kazna, on ih preuzima. Isusova je smrt vrhunac njegove sinovske ljubavi. Slobodno prihvaćena smrt zaslužuje proslavu. *Raščovječenjem* je omogućio *pobožanstvenjenje* ljudske naravi. Isus nije trpio samo fizičku, nego i mnogo goru moralnu muku, koju ljudi ne mogu tako snažno podnijeti.⁵²

Bog hoće ljudsku suradnju s Otkupiteljem. Isus Krist želi da ljudi trpe i umru zajedno s njime, da mu iskažu solidarnost prinoseći žrtve jer im je grijeh otpušten. Trpljenje nije kazna za grijehe, nego sredstvo za doprinos otkupljenju svijeta. Suobličavajući se Isusu, pridružujemo se otkupiteljskoj žrtvi. Trpljenje promiče ljubav.⁵³

1.5.2. Kristov značaj prema Heb 8–12

Isus je savršeni i vječni svećenik koji služi žrtvu u nebeskome Šatoru. Zemaljski svećenici i žrtve samo su sjena nebeske liturgije. Isus je posrednik pomirujuće milosti između Boga i ljudi. Prikladan je za posrednika, jer je Bogočovjek. Stare žrtve više nisu potrebne, jer nam je Isus svojom žrtvom otvorio put eshatološkom Svetištu razdirući hramske zavjese. Starozavjetni čin pomirenja zamijenjen je Kristovom jednom jedincatom žrtvom. Budući da je otkupio svijet svojom krvlju, uzašašćem je ušao u nebesku Svetinju nad svetinjama, ali u isto vrijeme i zemaljsku u jeruzalemskom Hramu. Kristova krv čisti i posvećuje ljude čineći ih sposobnima za službu Bogu. Budući da riječ *διαθήκη* znači *oporuka* i *savez*, a oporuka nije valjana ako je oporučitelj živ, tako je Isus morao umrijeti da bi novi savez postao valjan. Novi savez otvara se i posvećuje jedino po krvi Kristovoj. Stare žrtve nemaju snagu izbrisati grijehe, nego jedino krv Sina Božjega, Bogu ugodna žrtva. Budući da su grijesi oprošteni, nema potrebe za novim žrtvama nakon Isusove.⁵⁴

1.6. Kristov zakon – nadopuna Mojsijevog Zakona

Kristov zakon sadržan je u evanđeljima, a na poseban način u *Govoru na gori* (usp. Mt 5–7). Postoji paralela Mojsija i Isusa, stoga se Isusa s pravom naziva novim zakonodavcem. Isus je božanski učitelj koji ljudima postavlja vrlo visok cilj: da budu savršeni kao što je savršen Bog Otac (usp. Mt 5,48). Izgleda da se Mt 5,18 suprotstavlja

⁵² Usp. *Isto*, 175; 213-214; 266-270; 275.

⁵³ Usp. *Isto*, 304-305; 312-313; 323.

⁵⁴ Usp. Adalbert REBIĆ – Jerko FUČAK – Bonaventura DUDA (ur.), *Jeruzalemska Biblija*, 1712-1714.

Pavlovu učenju, gdje Isus traži da se Zakon opslužuje, ali taj dio nije sasvim jasan. Da bi vjernici ušli u Kraljevstvo Božje, njihova pravednost mora biti veća od pravednosti farizeja i pismoznanaca (usp. Mt 5,20). Isus nadopunjuje i mijenja Mojsijev Zakon: primjerice, zabranjuje mrziti neprijatelje, rastavu, zakletvu, itd., koje je dopuštao Zakon.⁵⁵ Božje zapovijedi su putokaz, usmjeravaju vjernike na pravi put i potiču na vršenje Božje volje. Bog po njima djeluje u ljudima. A ako ih netko ne poštuje i odbija Božju svetost, ne može biti u savezu s Bogom. Često ljudi misle da im Bog nešto duguje jer vrše zapovijedi i mole. U nama se skriva Božja volja i snaga za činjenje dobra, to jest naša djela nisu samo naša, nego ih činimo pomoću Božje snage.⁵⁶

1.7. Kraljevstvo Božje

Kraljevstvo Božje jest stvarnost koja je djelomično ostvarena dolaskom Isusa Krista na zemlju, a potpuno će biti ostvarena u eshatonu. Došlo je vrijeme kada je Bog odlučio milosno zakraljevati cijelim svijetom. Ono je svijet koji počiva na Božjem očinstvu i bratstvu među ljudima. Bratstvo još nije do kraja ostvareno i zato je potrebno ukloniti zapreke koje priječe ljude da žive svoje dostojanstvo. Kraljevstvo Božje nije samo neki posebni svijet na nebu, nego je prisutno i u ovozemaljskome životu. Navještaj Kraljevstva u središtu je Isusovog propovijedanja. Kraljevstvo Božje već je došlo s Isusom, prisutno je u njegovom djelovanju. Ono je milosni Božji dar koji se želi približiti čovjeku i osloboditi ga od bolesti, nesreće, javne osude, očaja i drugih problema koji mu priječe da živi svoje dostojanstvo. Oslobađa ga i od smrti. Bog mu omogućuje da ima izobilje života. Isusova oslobođenje je duhovne, ne političke naravi. U Kraljevstvu Božjem vladat će novi odnosi: bratstvo i sestrinstvo, sklad sa svim stvorenjima, mir, ljubav, sloboda, dobrota i mnoga druga pozitivna obilježja. Svi su pozvani biti dionicima Božjega kraljevstva.⁵⁷ Očekuje da ga se prihvati obraćenjem i vjerom; treba prihvatiti siromaštvo, odricanje, promjenu srca i malenost. Oni koji ga ne prihvaćaju, sami sebe isključuju iz njega.⁵⁸

Isus naviješta novu sliku Boga: milosrdan je, želi biti ljudima blizu, posebno onima koji su se odijelili od njega, on je ljubav sama, spreman je oprostiti. Svi su

⁵⁵ Usp. Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 177.

⁵⁶ Usp. Brat Richard, Taizé, *Božje je srce otvoreno*, 21; 23.

⁵⁷ Usp. Ivan KARLIĆ, Kraljevstvo Božje: neka obilježja Isusove prakse oslobađanja, u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 59 (2004.) 2, 143.

⁵⁸ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 39.

sagriješili i svima je potrebno Božje milosrđe, više ne postoji podjela na grešne i bezgrešne. Isus stoga odbacuje ideju Božje osвете nad poganima i objavljuje Oca čije se očinstvo proteže na sve ljude. Iako je Božje milosrđe jednako ponuđeno svima postoje privilegirani, kojima je ono osobito dano: siromašni, slabi, bolesni, grešni, stranci, itd. To je istinska radosna vijest, s kojom se nisu složili farizeji, pismoznanci i glavari svećenički. U evanđeljima Isus ih kori jer misle da Božje gospodstvo ovisi o njima. Misle su da su samodostatni i da im ne treba Božja milost, jer savršeno obdržavaju Zakon. No, Isus upozorava: „Carinici i bludnice pretekoše vas u kraljevstvo Božje!“ (Mt 21,31c) To se može dvojako protumačiti: kao da će oni ući poslije carinika i bludnica, ili da uopće neće ući. Isus se zalaže za jednakost među ljudima, što je vidljivo u njegovoj praksi blagovanja s marginaliziranima, a načelo jednakosti postalo je temelj euharistije. Isus ne osuđuje, nego oprašta i poziva na obraćenje. Time pokazuje da on, kao i Otac, bezuvjetno ljubi sve izgubljene (usp. Mt 18,12ss).⁵⁹ Spasenje ima dva aspekta: spasenje *od* bolesti, opasnosti života, grijeha i smrti te spasenje *za* ulazak u Kraljevstvo Božje.⁶⁰

1.8. Liturgija

Pavao kaže da Bog učini Krista grijehom/prokletstvom, kako bi nas pomirio sa sobom i oslobodio prokletstva grijeha (usp. 2 Kor 5,21; Gal 3,13).⁶¹ Isus jest *homo perfectus* koji nije nikada sagriješio, ali je bio silno ponižen zbog ljudskih grijeha, da nas otkupi. Slično stoji i u 1 Pt 2,21-24. Njegova smrt nije slučajnost, nego je dio Božjega spasenjskog plana da Isus umre „za grijehе naše“ (1 Kor 15,3; usp. Rim 5,6s). Isus je umro za svakog čovjeka, bilo Židova, bilo poganina, jer su svi sagriješili i svima je potrebna Božja milost (usp. Rim 5,12-21). Isus je prolio svoju krv da bi dao Bogu zadovoljštinu za ljudske grijehе. Zato je Bog izlio svoju milost na sve ljude, iako to nisu zaslužili. Čovjek ničim nije mogao sebe opravdati, nego je bila potrebna Božja intervencija. Tako je neotkupljen čovjek postao otkupljen. Bog pridiže palo čovječanstvo. Unatoč ljudskoj nevjeri, Savez će se ispuniti do kraja. Kao što se Stari savez obnavljao proslavama obnove Saveza, Novi savez obnavlja se (i u njemu se sudjeluje) posadašnjenjem i aktualizacijom Isusove žrtve u euharistiji. To je čista, nekrvna žrtva, po Isusovu nalogu, njemu na spomen. Isus je λειτουργός (*leitourgos*) – vršeci liturgiju otišao

⁵⁹ Usp. Ivan KARLIĆ, Kraljevstvo Božje: neka obilježja Isusove prakse oslobađanja, 147-152.

⁶⁰ Usp. Marijan Jerko FUČAK, Spasenje čovjeka u Novom zavjetu s osobitim obzirom na nauk sv. Pavla, 161.

⁶¹ Usp. Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, 271; 273.

je zdesna Bogu. Bog nije mogao odbiti Isusovu žrtvu jer je takvu žrtvu htio.⁶² Bogu je mnogo draža poslušnost od žrtava. Isus nam je uzor poslušnosti, poniznosti, siromaštva i vjernosti Ocu. Krist je svim ljudima omogućio oslobođenje. On je sam postao put; nije samo postavio primjer za nasljedovanje. Crkva po sakramentima posreduje spasenje.⁶³

Da bi mogao dobiti pristup punini Božje milosti, čovjek se mora krstiti. Krštenje je mjesto raspeća i umiranja s Isusom Kristom i ponovnog oživljavanja na novi život. U krštenju se ispovijeda vjera, zatim se brišu grijesi te se postaje opravdan i posvećen. Prima se Duh Sveti, koji je zalog vječne baštine.⁶⁴ Mi smo bijedni grešnici, a Božja veličina očituje se u praštanju. Bog oprašta sve: ne spominje se više grijeha i oprašta posljedice grijeha. Bog po Duhu Svetom ima neposredan utjecaj na ljudsku poslušnost. Isus je prvi *novi čovjek*, jer je na njega sišao Duh Sveti tijekom krštenja.⁶⁵ Krist zatim svim krštenicima daruje taj novi život, u kojem smo oslobođeni od grijeha i ulazimo u novi odnos s Kristom po Duhu Svetom. Ono je za nas događaj otkupljenja. Krštenjem smo oslobođeni vlasti staroga Zakona i počinjemo slijediti Kristov zakon ljubavi. Oslobođeni smo ropstva tijelu, grijehu i smrti, postajemo slobodni u Kristu.⁶⁶ Po Adamu, kao glavi čovječanstva, svi su umrli duhovnom smrću. Po Kristovom križu i uskrsnuću svi su uskrsnuli. To umiranje i uskrsnuće predstavlja čin inkorporacije umirućem i uskrsnom Kristu. Kako s njime bivamo uskrišeni, bilo općenito po njegovu uskrsnuću ili u samome krštenju, tako naš život postaje njegov te Kristova žrtva dobiva za nas vrijednost. Svi su spašeni *potentialiter*, a *de facto* se spašavaju samo ako su po vjeri i krštenju ljubavlju Kristovom, djelovanjem Duha Svetoga i euharistijom pridruženi mističnom tijelu Kristovu. Dakle, prema Pavlu, univerzalno potencijalno spasenje postaje realno po vjeri i krštenju.⁶⁷ Drugi vatikanski koncil na tragu Tridentskog koncila potiče vjernike da surađuju s milošću, jer, im je inače odlazak na euharistiju uzaludan (usp. SC 11).

Budući da čovjek nije izolirana jedinka, pozvan je ne prakticirati individualističku osobnu pobožnost, nego sudjelovati u bogoslužju Crkve koja pruža iskustvo zajednice. Tako je spasenje pojedinca uvijek događaj Crkve koji pokazuje njezino jedinstvo s

⁶² Usp. Mario CIFRAK, *Dom za sve narode. Hermeneutika Staroga zavjeta u Novome zavjetu*, Zagreb, 2022., 112.

⁶³ Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Placuit Deo*, 118-119.

⁶⁴ Usp. Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, 276-278; 281.

⁶⁵ Usp. Brat Richard, Taizé, *Božje je srce otvoreno*, 49-51.

⁶⁶ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 55.

⁶⁷ Usp. Viktor BURIC, *Sveti Pavao kao pisac*, 39.

Bogom i jedinstvo ljudi unutar nje. Čitavo će se Tijelo Kristovo spasiti po uskrsnuću tijela.⁶⁸

1.9. Ranokršćanski pogled na spasenje

U prvim stoljećima Crkve na spasenje se gledalo kao na spasonosno znanje. Stoga je Isus nositelj prave gnoze u odnosu na gnostička strujanja. Irenej Lionski posvijestio je da je jedan te isti Bog Stvoritelj i Spasitelj, koji je rekapitulirao čitavu povijest u sebi. Neki teolozi tvrde da je utjelovljenjem Isus uzeo na sebe univerzalnu ljudsku narav, posvetio je i automatski spasio. Time bi spasio i sve pripadnike ljudske naravi. Takvo mišljenje plod je platonskog utjecaja, za kojeg povijest i osobna sloboda pojedinca ne igraju nikakvu ulogu. Drugo mišljenje naglašava utjelovljenje kao preduvjet spasenja, a ne spasenjski događaj po sebi. Daje važnost i ostalim otajstvima Isusova života do uzašašća te važnost nasljedovanju Isusa Krista. Isus je omogućio ljudima pobožanstvenje: Bog je postao čovjekom pa čovjek ulazi u vječni život, koji je zajedništvo s Bogom, tj. postaje bog. Ta je ideja prisutna već kod Ignacija Antiohijskog, Origena, Atanazija i drugih.⁶⁹ To potvrđuje i Nicejsko-carigradsko vjerovanje: „Koji je radi nas ljudi i radi našega spasenja sišao s nebesa, i utjelovio se po Duhu Svetomu“.⁷⁰

⁶⁸ Usp. Brian E. DALEY, Dozrijevanje spasenja: nada u uskrsnuće u ranoj Crkvi, u: Stjepan KUŠAR (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 188.

⁶⁹ Usp. Aldo STARIĆ, Teorije spasenja kroz povijest, u: Stjepan KUŠAR (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 194; 196.

⁷⁰ Heinrich DENZIGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, 2002. (dalje: DH), br. 150.

2. Dva primjera jednostranog naglašavanja spasenjske važnosti vjere i/ili djela: Pelagije i Luther

Kroz crkvenu su povijest bile prisutne dvije struje: oni koji više naglašavaju nužnost dobrih djela za spasenje, i oni koji više naglašavaju vjeru. Međutim, neki teolozi otišli su u krajnost. Navest ćemo dva primjera ekstremnog naglašavanja vjere ili djela. Pelagije, koji je naglašavao da se čovjek može samostalno spasiti svojim snagama, i Martin Luther za kojega je vjera bila dostatna za spasenje. Katolička teologija odabrala je srednji put: ne *ili-ili*, nego *i-i*. I vjera i djela ključna su za spasenje.

2.1. Razvoj nauka o istočnom grijehu do Pelagija

Da bismo bolje razumjeli temu spasenja, potrebno je ukratko predstaviti misterij grijeha, osobito istočnoga grijeha. Istočni grijeh, kako ga je razumiju katolici, ne nalazi se spomenut u Svetome pismu. Iako, spominje se da je grijeh počeo od žene u Sir 25,24; od đavla je potekle smrt (usp. Mudr 2,24); u Rim 5,12 govori se da je Adam sagriješio i po njemu je ušao grijeh u svijet.⁷¹ Budući da se do sredine dvadesetog stoljeća vjerovalo kako cijeli ljudski rod potječe od jednoga ljudskog para (monogenizam), lako se moglo pretpostaviti širenje istočnoga grijeha na njihove potomke, to jest na sve ljude. Prevladavanjem teorije poligenizma otežano je takvo mišljenje.⁷² U *Knjizi postanka* čovjek te zmiija kao inteligentno zlo biće nisu izvori grijeha. U Starom zavjetu nije jasno odakle grijeh u svijetu, ali tada to nije bilo toliko važno. Važnija je komunitarna dimenzija grijeha: svi su sagriješili i svima treba oprost. Stari zavjet ne definira istočni grijeh kao stanje grijeha, nego kao primjer da svi ljudi griješe, jer imaju grešnu sklonost. Po Adamu i Evi grijeh je ušao u svijet, širi se i neće iz njega izaći. Bog mrzi grijeh, ali ne odbacuje grešnike, nego im oprašta grijehe. Božja ljubav i milosrđe uvijek su veći od grijeha. I Novi zavjet naglašava posvemašnjost grijeha, osobnu i komunitarnu dimenziju grijeha te da jedino Bog može opraštati grijehe, ali ta moć prenosi se i na Isusa Krista. Tvrdi i da su otkupljenje i spasenje mogući samo po Isusu Kristu (usp. Dj 4,12). Pavao jedini govori o grijehu koji potječe od jednoga čovjeka, ali čini se da ne govori o istočnom grijehu. Apostol u Rim 5,12-21 govori da su svi ljudi izgubili pravednost u Adamu i da su je dobili natrag u Isusu Kristu. Vremenom je taj tekst postao dokaz da postoji istočni grijeh.

⁷¹ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 161; 166.

⁷² Usp. Karl RAHNER – Herbert VORGRIMLER, *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., 326-328.; Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 185-186.

Augustinov nauk o istočnom grijehu utemeljen je na tome tekstu, međutim, suvremena egzegeza to demantira. Taj tekst je zapravo pohvala Isusu Kristu, pobjedniku nad smrću, koja je Adamovim grijehom ušla u svijet. Na čovjeka se u Starom i Novom zavjetu gleda optimistično. Biblija ne govori o grešnosti djece.⁷³

U prvim stoljećima kršćanstva sve se više krštavalo djecu. To je dovelo do razvoja nauka o istočnom grijehu i potrebi krštenja u ranoj dobi. Jer krštenje je kupelj preporođenja, gdje se brišu grijesi. Trebaju li djeca otkupljenje i spasenje ako nemaju osobnih grijeha?⁷⁴

2.2. Pelagije

Pelagije (o. 350. – o. 425.) je bio pobožni monah sveta života. Razvio je svoju teologiju istočnoga grijeha: čovjek se ne rađa u grešnome stanju. Bog, kad bi stvorio grešnoga čovjeka, ne bi bio dobri Bog, nego zli demijurg. Grijeh prvih ljudi samo je loš primjer ostalima. Taj grijeh nema stvarnog utjecaja na ljude, niti se prenosi s roditelja na djecu. Smrt nije ušla u svijet po Adamovu grijehu. I da Adam nije sagriješio, umro bi jer je smrtnan. Posvemašnja grešnost nije ontičke naravi – grijeh nije dio čovjekove biti, nego moralne naravi. Čovjekova slobodna volja ostala je netaknuta grijehom i ako hoće počiniti grijeh, to ovisi o njegovoj volji. Loši primjeri drugih sputavaju volju. Pelagije ne prihvaća da svi ljudi imaju potrebu za otkupljenjem.⁷⁵ Krštenjem se briše samo osobni grijeh, ono nije apsolutno nužno za spasenje i nema potrebe za krštenjem djece.⁷⁶

Ovaj je monah želio upozoriti tadašnje kršćane na neke greške koje čine. Nailžme, neki su kršćani vjerovali da će im sâmo krštenje donijeti spasenje. Mislili su da se zbog kušnji ne može izbjeći grijeh te da savršeni život bez grijeha vrijedi samo za elitu. Pelagije im na to odgovara da si samo onaj koji svojim snagama vrši Božje zapovijedi može osigurati spasenje. Čovjek treba postići savršenu pravednost. Osim Božjih zapovijedi, čovjek treba držati i evanđeoske znakove savršenosti: suzdržljivost, čistoću i siromaštvo. U ostvarenju savršenstva, Bog čovjeku pomaže darom slobodne volje i mogućnošću razabiranja dobra i zla. Čovjek treba neprestanom askezom postići savršenstvo. Vidimo da Pelagije očekuje od istinskih kršćana čudoredni puritanizam. Sve čudoredne

⁷³ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 163-172.

⁷⁴ Usp. *Isto*, 172-173.

⁷⁵ Usp. *Isto*, 174-175.

⁷⁶ Usp. Hubert JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve II*, Zagreb, 1995., 160.

zapovijedi nalaze se zapisane u Svetome pismu. Stoga, ljudi moraju dobro poznavati i neprestano razmatrati Sveto pismo.⁷⁷

Pelagije je imao je vrlo optimističan pogled na čovjeka. Kaže da je moguće postići bezgrješnost ako je čovjek svjestan da mu je Bog dao slobodnu volju i ako se njome služi.⁷⁸ Slobodno izvršena dobra djela zasluga su za spasenje. Prema njegovu učenju, Bog daje čovjeku da može (lat. *posse – moći*) činiti dobra djela. A čovjek sam sebi omogućuje da hoće (lat. *velle – htjeti*) i zaista čini dobra djela (lat. *esse – izvršiti*). Čovjek od Boga prima jedino slobodu, a sve ostalo čovjek mora učiniti svojim snagama. Božja milost čovjeku pomaže jedino izvana, pomoću zakona i primjera. Kad bi pomagala iznutra, kršila bi njegovu slobodnu volju, a sloboda je najveći dar. Budući da ima slobodu u svojim rukama, čovjek bi trebao izabirati ono što je ispravno. Snagom volje čovjek može sve postići, pa i svetost. Božje zapovijedi čovjek vrši bez Božje pomoći. Sve što Bog od njega traži, čovjek postiže sam. Budući da je Pelagije bio zagovornik stoicizma, poučavao je načelo da se od Boga može izmoliti sve, osim kreposti. Zato se protivi Augustinovoj misli: „Daj, Gospodine, što zapovijedaš i zapovijedaj što hoćeš.“⁷⁹, te kaže jednoj djevici: „Nitko ti ne može dati duhovno bogatstvo do tebe same.“⁸⁰

Postojao je i polupelagijanizam, koji je naučavao da Bog daje čovjeku opravdanje, po kojem se može spasiti, ali opet spasenje ovisi o slobodnoj volji. Ali i to je učenje osuđeno, jer sloboda nije plod ustrajnosti, nego je Božji dar.

Pelagijevo učenje osuđeno je na saboru u Kartagi 418. godine. Njegovo nijekanje da je ljudska sloboda narušena istočnim grijehom znači da je Kristovo spasiteljsko djelo samo pouka za lakše vršenje Božjih zapovijedi i koja omogućuje prosvjetljenje Duhom. Isus Krist nas nije oslobodio od vlasti zla i grijeha. Kršćanstvo je samo primjer koji prosvjetljuje, a ne spasenjski događaj. Nema smisla moliti Boga za nešto što sami možemo postići. Sabor u Kartagi naglašava kako je Božja milost potrebna za odustajanje od grijeha. Milost nije samo spoznaja što je dobro i zlo, nego je nužna za izbjegavanje zla.⁸¹

⁷⁷ Usp. *Isto*, 158-159.

⁷⁸ Usp. *Isto*, 162.

⁷⁹ Ivan GOLUB, *Milost. S predavanja*, Zagreb, 1997., 42.

⁸⁰ *Isto*, 42.

⁸¹ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 94-95.

2.2.1. Neopelagijanizam

Unatoč naporima Crkve, Pelagijev nauk nikad nije potpuno nestao i ostao je prisutan do današnjih dana. Danas mnogi kršćani, iako možda govore o važnosti Božje milosti, ipak se u životu oslanjaju samo na svoje snage. To ih vodi u oholost i elitizam. Za njih je ljudska volja svemoćna i nadilazi milost. Milost joj se tek pridodaje i nije joj pokretač. Oni koji ne žele priznati svoju ograničenost ograničavaju djelovanje Božje milosti u sebi. Papa Franjo potiče vjernike, pozivajući se na Augustinov nauk, da mole Boga za ono što ne mogu sami postići. Važno je prihvatiti Božju prisutnost u ljudskom životu i dati da ga oblikuje.⁸²

2.3. Aurelije Augustin

Pelagije i Aurelije Augustin (354. – 430.) bili su suvremenici. Imali su različita stajališta po pitanju milosti i zato su si međusobno proturječili. Budući da se nije slagao s Pelagijevim naukom, Augustin je dao svoj odgovor.

Temeljem prakse krštenja djece Augustin je osmislio nauk o istočnom grijehu. Izvor ljudske grešnosti je u „izvornom, neosobnom grešnom stanju u kojem se svaki čovjek rađa“⁸³. Sveopća grešnost ljudskoga roda prenosi se na potomke začecem, točnije sjemenom muškarca. Budući da se istočni grijeh prenosi spolnim činom, za Augustina je on, kao i čežnja sa spolnošću, postao izvor pokvarenosti ljudske naravi. Zbog pokvarenosti ljudske naravi čovjek nije sposoban učiniti išta bez pomoći Božje milosti. To pokazuje da je imao negativističku sliku čovjeka. U naravi svih ljudi je da su grešni, ali Bog ih nije stvorio grešne. Izvor grijeha je u čovjekovu tijelu te osobito u njegovoj slobodnoj odluci. U učenju o istočnom grijehu Augustin polazi od Rim 5,12. Međutim, napravio je pogrešku u tumačenju toga retka. Pavao govori da je po Adamu ušla u svijet smrt, kao posljedica grijeha, a ne sam grijeh. Pavao je htio reći da svi ljudi griješe i zato imaju udjela u smrti, počevši od Adama.⁸⁴

Augustin prigovara Pelagiju da naučava kako čovjeku ne treba Spasitelj, jer dostojanstvo ljudske naravi nije ni taknuto istočnim grijehom. Naprotiv, kaže hiponski biskup, ljudska narav je ranjena, oštećena i izgubljena te kao takva nužno zahtijeva

⁸² Usp. PAPA FRANJO, *Gaudete et exultate – Radujte se i kličite. Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu* (19. III. 2018.), Zagreb, 2018., 34-37.

⁸³ Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 176.

⁸⁴ Usp. *Isto*, 175-179.

otkupiteljsku i spasiteljsku milost. Čovječanstvo je grešna masa (*massa peccati*) kojoj je nužno potrebno otkupljenje. Kršćani neprestano trebaju moliti za tu milost. Pelagije je nijekao nužnost molitve, jer čovjek svojim naravnim sposobnostima može postići spasenje.⁸⁵

Prema njemu, sve što imamo, dolazi od Božje milosti. Zato su i *posse* i *velle* i *esse* – *moći, htjeti i izvršiti* dobro djelo plod Božje milosti. Pozivajući se na Iv 15,5 kaže da ništa ne možemo učiniti bez Boga – ne nešto, nego ništa. Čovjek vrši zapovijedi jedino pomoću Božje milosti, u suradnji sa svojom slobodom. Prema Augustinu, Božja ljubav je objektivni Božji dar u čovjeku koji čini da čovjek uzljubi Boga. Tako se čovjek opravdava, ali neprestano mu je potrebna Božja milost da bi mogao ustrajati u dobru. Ustrajnost u dobru je dar i Bog nam ju nije dužan dati, kao ni dar sigurnosti spasenja. Čovjek jedino može moliti za te darove. Istočnim grijehom čovjek je izgubio slobodu, a sloboda za Augustina znači radost i oduševljenje za činiti dobro.⁸⁶

Sabor u Orangeu iz 529. godine preuzima Augustinov nauk. Naučava da se čitav Adam zbog prvoga grijeha promijenio te da Adamov grijeh uništava savršenost svih ljudi nakon Adama.⁸⁷

2.4. Martin Luther i ostali reformatori

Iz vjere proizlazi nužnost naših dobrih djela. Ona je naš putokaz i moralna norma. Da je vjera potrebna za spasenje bilo je uvijek prihvaćeno i kod katolika i kod reformatora. I Toma Akvinski tvrdi da je čovjek spašen isključivo vjerom, a ne vršenjem zakona. Ali ne kao da zbog svoje vjere čovjek zaslužuje biti opravdan, nego jer je opravdan, po vjeri se uzdiže k Bogu.⁸⁸ Vjera je stanje duše kojom u nama započinje vječni život. Ona je ulivena krepost, a Bog potiče našu volju da pristane uz njega, donese odluku i da to postane naša životna opcija. Bez volje nema vjere, jer volja potiče razum da se približi Bogu. Tridentski koncil nastavlja Tomino učenje koje se zadržalo do danas, dok ga je Luther nastojao pobiti.⁸⁹

Budući da je bio redovnik augustinac, Augustinova je teologija uvelike utjecala na reformatora Martina Luthera, a preuzeo ju je i preko mističkih struja svoga vremena.

⁸⁵ Usp. Hubert JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve II*, 162; 168.

⁸⁶ Usp. Ivan GOLUB, *Milost*, 44-45.

⁸⁷ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 179.

⁸⁸ Usp. Christoph BÖTTIGHEIMER, *Shvatiti vjeru. Teologija čina vjere*, Zagreb, 2015., 175.

⁸⁹ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 180.

Augustinov nauk vidljiv je u nauku da se čovjek opravdava isključivo po Kristovim zaslugama. Zatim, imati zaslužna djela ne znači da ljudska djela imaju vrijednost u sebi, nego da se Bog zauzima za ljude. Bez Božjih zaslužnih djela čovjek se ne može nikako opravdati, jer ona spašavaju od grijeha. Požuda čovjeku ne dopušta činiti dobro; dobro može činiti jedino pomoću Božje milosti. Adamovim su grijehom ljudska narav i slobodna volja uništene te čovjek ne može učiniti nikakvo dobro djelo. Milost dobiva djelovanjem Duha Svetoga, koji podjeljuje bogoslovne kreposti u krštenju, a služe za borbu protiv grijeha.⁹⁰

Adamovim su grijehom svi ljudi postali plijen grijeha i postali iznutra iskvareni. Luther je izjednačio požudu s istočnim grijehom, pogrešno tumačeći Augustinov nauk. Požuda je za njega i osobni grijeh. On smatra da je čovjek krštenjem očišćen od grijeha, ali se požuda, koja je grijeh, ne briše. Stoga, čovjek se može samo izvanjski opravdati, tako da na krštenju obuče pravednog Krista kao plašt. Takav Bogu izgleda kao pravednik i Bog ga ubraja među svece, odnosno pravednike. Opravdan je juridički, ali ispod plašta čovjek je i dalje požudan. Ništa ga ne može iznutra očistiti jer je čovjek korjenito i stalno zao; njegova narav nepopravljivo je pokvarena. Luther tvrdi da je svoj nauk o opravdanju preuzeo od svetoga Pavla.⁹¹ Vjerovanje u samoopravdanje za njega je najgori oblik farizejstva. Čovjeka je izjednačio s grijehom te kaže da čovjek nije ništa drugo doli grijeh, a sva njegova djela su zla; iz ljudske zle naravi ne može izaći ništa dobro. Čovjek nema slobodnu volju, jer je Bog sve unaprijed odredio. Slobodan je jedino birati između dobra i zla, i to samo pomoću milosti.⁹² Vidimo da Luther ima pesimističnu sliku čovjeka, dok Pelagije ima dosta optimističnu sliku.

Luther se okrenuo protiv skolastičke teologije i osmislio vlastiti nauk o milosti i vjeri. Izdigao je čistu vjeru (to jest, vjeru bez ikakvog djelovanja) iznad povijesnog uvjerenja, jer je samo ona potrebna za opravdanje, kako je pisao i Pavao. Odbacuje skolastička učenja o *fides quae* i *qua*, *fides caritate formata*, *intellectus fidei*, itd. Povijest nema nikakav značaj za spasenje, nego sve ovisi o vjeri pojedinca (koja nastaje čitanjem evanđelja); time je Luther upao u subjektivizam.⁹³ Njegov vid vjere jest moralna vjera, ne dogmatska: pouzdanje da će me Bog spasiti⁹⁴, a ne suglasnost razuma i vjere u

⁹⁰ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 126; 128; 130.

⁹¹ Usp. Ivan GOLUB, *Milost*, 59-61.

⁹² Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 128-130.

⁹³ Usp. Mijo ŠKVORC, *Vjera i nevjera. Problem naših dana i Misterij naših duša*, Zagreb, 1982., 76.

⁹⁴ Usp. DH, br. 1562.

objavljene istine. Odnosno, čovjek mora imati povjerenje u Boga, a ne vjerovati što Crkva naučava. Luther ipak donekle cijeni ljudska djela, jer se po djelima može prepoznati tko ima ispravnu vjeru, ali ona nisu uzrok spasenja. Kvalitet vjere vidljiv je po djelima.⁹⁵ Djela su siguran znak vjere i gdje nema djela, nema ni vjere.⁹⁶ Ako Duh Sveti djeluje u čovjeku, onda čovjek spontano bira dobro, ako ne djeluje, on spontano čini zlo. Samo dobar čovjek može činiti dobra djela. Budući da je zao, čovjek čini samo zla djela, ali Bog ih uzima kao dobra, zbog Kristovih zasluga. Djela koja čini ne posvećuju čovjeka, nego on i dalje ostaje grešan. Dakle, čovjek ne može učiniti ništa za svoje opravdanje i zato Bog od njega ne može tražiti dobra djela, nego jedino vjeru u Kristove zasluge. Da bi bio opravdan, čovjek jedino treba vjerovati u Božje milosrđe, da mu neće ubrojiti grijeh. Dobra djela nisu zaslužna i dolaze isključivo nakon opravdanja, nisu njegov uzrok. Jedino pravednik može činiti dobra djela, ali ona nisu uzrok njegove pravednosti.⁹⁷ Lutherov nasljednik Philipp Melanchton pridaje veću važnost dobrim djelima, koja su iskaz vjere i suradnje s Bogom nakon opravdanja.⁹⁸

Iz Lutherova učenja o vjeri vidimo da njemu gotovo svi sakramenti nemaju smisla: ispovijed (zbog nepopravljive ljudske naravi), žrtveni karakter euharistije, kao i ostali sakramenti, koji su izraz Božje i ljudske ljubavi te suradnje. Iz Lutherova naučavanja u protestantizmu se razvila ideologija suprotstavljanja vjere i djela. Ta ideologija stavlja fokus na jedan dio Pavlove teologije, a zaboravlja dio o praktičnom djelovanju („vjera ljubavlju djelotvorna“ – Gal 5,6c) i etici.⁹⁹

Reformator Jean Calvin razvio je malo drugačiju teološku misao. Dopušta mogućnost posvećenja čovjekove naravi nakon opravdanja, drži da je spasenje isključivo Božje djelo, ali vjeruje u predestinaciju, to jest da su neki ljudi od Boga predodređeni za vječnu sreću ili propast.¹⁰⁰

Budući da danas postoji mnoštvo zajednica proizašlih iz reformacije, teško je objediniti njihov nauk pod jedan nazivnik. Međutim, vidljivo je da oni nastavljaju i

⁹⁵ Usp. Ivan GOLUB, *Milost*, 60-61.

⁹⁶ Usp. Marijan VUGDELIJA, *Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje*, 287.

⁹⁷ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 129-131.

⁹⁸ Usp. *Isto*, 132.

⁹⁹ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Biblijska teologija Novoga zavjeta*, 107-114.

¹⁰⁰ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 132-133.

nadograđuju Lutherov nauk, tvrdeći da dobra djela nisu potrebna za spasenje, nego je potrebna samo vjera.¹⁰¹

2.5. *Tridentski sabor*

Na saboru u Tridentu, čije je sazivanje potaknula Lutherova kontroverza, donesene su važne odrednice za katoličku teologiju koje su relevantne i danas.

2.5.1. Nauk o istočnom grijehu

Tridentski sabor naslanja se na Augustinov nauk o istočnom grijehu. Kaže da se Adam nakon grijeha promijenio nagore duhovno i tjelesno, više nije bio svet niti cjelovit kao osoba. On i svi ljudi postali su sudionici tjelesne i duhovne smrti. Adamov grijeh prenosi se na sve ljude i dio je ljudske naravi.¹⁰² Pobjijajući Lutherov nauk, Sabor kaže da je čovjeku i nakon istočnoga grijeha ostala slobodna volja, koja se može odlučiti za suradnju s Bogom. Može biti nositeljica slobodnih i odgovornih odluka. Današnja teološka istraživanja pokazuju kako je čovjek biološki smrtan, a ne da je tjelesna smrt došla kao posljedica istočnoga grijeha. Bog odlučuje ne ostaviti čovjeka u vlasti grijeha i smrti, nego mu nudi spasenje. Jedino snagom Isusova spasenjskog djela može se uništiti snaga istočnoga grijeha, a to se događa u sakramentu krštenja. Zato Sabor potiče da se sva djeca krste¹⁰³. Istočni grijeh zahvaća sve ljude od začeca, prije nego budu sposobni donijeti razumske odluke. To stanje grijeha čovjek samo potvrđuje svojim osobnim grijesima. Iako krštenjem nestaje istočni grijeh, u čovjeku ostaje požuda i sklonost na grijeh; požuda nije grijeh, ostavljena je kako bi čovjeka motivirala na borbu protiv napasti. Čovjek ima moć oduprijeti se napastima zla. Marija i Isus jedini su izuzeti od istočnoga grijeha.¹⁰⁴ Čovjek neprestano čini lake grijehe, a ponekad i teške. Zato mu je potrebna milost ponovnog opravdanja, koju zadobiva po sakramentu pomirenja.¹⁰⁵

¹⁰¹ Usp. COSTELLA, W. DENNIS, Što je bitno za spasenje?, u: <https://www.bozjarijec.com/teoloska-pitanja/pitali-ste/item/254-sto-je-bitno-za-spasenje.html> (6. IV. 2024.); Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana: Spasenje, u: <https://www.churchofjesuschrist.org/study/manual/true-to-the-faith/salvation?lang=hrv> (6. IV. 2024.); Kristova pentekostna crkva: Propovijedi: Spasenje, u: <https://pentekost.hr/spasenje/> (6. IV. 2024.).

¹⁰² Usp. DH, br. 1511-1513; Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 135.

¹⁰³ Usp. DH, br. 1514.

¹⁰⁴ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 180-184.

¹⁰⁵ Usp. DH, br. 1535; 1537; 1542; Ivan GOLUB, *Milost*, 64-65.

2.5.2. Nauk o opravdanju

Tridentski sabor donosi nauk o opravdanju kod odrasloga čovjeka u tri faze: priprava za opravdanje, sâmo opravdanje i ponovno opravdanje. U razdoblju priprave Bog milošću potiče čovjeka na opravdanje. Milost pretječe čovjekova djela. Čovjek odgovara „raspoloživošću i suradnjom“¹⁰⁶, jer nije samo pasivni primatelj milosti. Vjera u istinitost Božje objave zajedno s nadom i početkom ljubavi služi kao priprava za opravdanje.¹⁰⁷ Uvjet za učinkovitost djelovanja Duha Svetoga u čovjeku je dispozicija za milost i suradnja s milošću.¹⁰⁸

Tridentski sabor potvrđuje nauk Druge sinode u Orangeu da nitko ne može zaslužiti Božju milost i da je suradnja s milošću prethodni dar milosti.¹⁰⁹ Suraduje se prihvaćanjem Božje Riječi i vršenjem u ljubavi poticaja Duha Svetoga¹¹⁰. Vječni život je i milost i zasluga. Oproštenje i vječni život čovjek ne može dostići svojim djelima; Bog ih nije dužan dati, ali daje iz svoje velike ljubavi.¹¹¹ *Zasluga* (lat. meritum) ne smije se shvatiti u sudskom smislu, kao da čovjek zaslužnim djelima plaća Bogu dug, nego su ona dar Bogu iz ljubavi; imaju vrijednost samo ako su povezana s Kristovim zaslugama. Bog čovjeku sve daje. Ukoliko je čovjek dio Kristova tijela, onda njegova djela mogu *zaslužiti* spasenje.¹¹² Čovjekova zaslužna djela zapravo pripadaju Bogu, jer ih ne bi bilo da Bog nije čovjeka pridružio kao suradnika svoje milosti.¹¹³ Jer su ljudi sinovi u Sinu i subaštinci Kristovi, mogu imati zasluge zbog svojih i tuđih djela, ali ne bez Božje milosti. Čovjek počinje vjerovati u kršćansku objavu (dogmatska vjera), nada se i ostvaruje početak ljubavi.¹¹⁴

U fazi samog opravdanja Bog čovjeku otpušta grijeha. Nije da se krivca samo proglašuje pravednim, nego uistinu postaje pravedan, svet, jer se i izvana i iznutra posvećuje; nije samo izvanjski opravdan, postaje novi stvor. Božja milost nije puklo neubrajanje grijeha, nego čovjeka i iznutra čisti, što je suprotno Lutherovom nauku. Opravdanje je apsolutno nezasluženo i besplatno. Jedino se čovjek za njega može

¹⁰⁶ Ivan GOLUB, *Milost*, 62.

¹⁰⁷ Usp. DH, br. 1525-1526.; Ivan GOLUB, *Milost*, 62.

¹⁰⁸ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 136.

¹⁰⁹ Usp. PAPA FRANJO, *Gaudete et exsultate*, 38.

¹¹⁰ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 2016. (dalje: KKC), br. 1993.

¹¹¹ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 137-138.

¹¹² Usp. *Isto*, 192-193.

¹¹³ Usp. KKC, br. 2008; 2009.

¹¹⁴ Usp. Ivan GOLUB, *Milost*, 62.

raspoložiti vjerom.¹¹⁵ Opravdanje nam je zaslužio Isus Krist. Trident naglašava da Bog spašava čovjeka i negira da čovjek sam sebe spašava¹¹⁶. Isus Krist je umro za sve ljude, jer svima treba otkupljenje.¹¹⁷ Opravdano stanje nije statičko, nego čovjek može i treba rasti u pravednosti po vjeri koja se očituje u dobrim djelima. Božja nas milost potiče i upućuje u vjeru. Zove se *milost posvetna (gratia sanctificans)* i ona sama ima spasenjsku moć. Unutarnja promjena dostatna je za spasenje.¹¹⁸ Opravdanje započinje krštenjem, koje briše grijeh. Krštenjem čovjek, iako je kriv, postaje sasvim pravedan, svet. Sabor tvrdi, nasuprot Luthera, da opravdanje obnavlja čovjeka i iznutra. Svrha opravdanja je povećanje Božje slave i život vječni za čovjeka. Čovjek može smrtnim grijehom izgubiti vjeru, ali ne nužno, kako su tvrdili reformatori, već zbog boravka u grešnom stanju ona postaje tupa.¹¹⁹ Bog nas ne prisiljava da vjerujemo, nego daje slobodu izbora oko pristanka i suradnje – čovjek može reći „ne“ Bogu. Zbog te slobode kršćanin nikada ne može biti apsolutno siguran u svoje spasenje, nego samo relativno.¹²⁰

Bog koji je pravedan daje svoju pravednost ljudima za opravdanje. Pravednost je Božji atribut i vidljiva je kao kazna u Božjoj srdžbi. Zato je pogrešno protestantsko učenje da se pomoću te „sudske“ milosti čovjek opravdava, nego se opravdava drugom vrstom pravednosti, onom koja je Božji dar. Ta milost dobiva se na krštenju, a njome se otpuštaju grijesi i preporuča se duh. Glagol *δικαίω (dikaiōo)* može kod Pavla značiti čisto izvanjsko opravdanje (proglasiti nekoga pravednim, kako to smatraju protestanti) ili efektivno, nutarnje, stvarno opravdanje. Jer grijeh je nutarnja stvar i zato bi svi trebali biti opravdani po milosti koja opravdava iznutra. Inače, ili Bog deklarira pravednim nepravedne, ili su postali pravedni svojim snagama, što umanjuje Božju milost. Dogmatska vjera jest uvjet opravdanja. Nije dovoljno, kako to protestanti misle, imati pouzdanje da Bog oprašta grijeh, nego treba razumski vjerovati u istine vjere. Na primjer, ne može se pouzdati u uskrsnuće nego vjerovati. Ipak, ako se čovjek slobodno ne opredijeli, ne može biti opravdan. Vjera uključuje sve moći duše: pamćenje, razum i volju, to jest cijelog čovjeka. Vjera se treba vezati uz poslušnost Bogu: kao kad je Abraham svoj sud (da je star) stavio po strani i otvorio se Božjem obećanju o

¹¹⁵ Usp. DH, br. 1528; Ivan GOLUB, *Milost*, 62-64.

¹¹⁶ Usp. DH, br. 1551.

¹¹⁷ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 134.

¹¹⁸ Usp. *Isto*, 134; 136.

¹¹⁹ Usp. DH, br. 1528; 1529; 1544.

¹²⁰ Usp. DH, br. 1534; Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 136.

potomstvu.¹²¹ Prema Lutheru, vjera jest opravdanje – onaj koji ima vjeru taj je automatski opravdan. Međutim, katolička je teologija dala odgovor pomoću Pavlove teologije: „Vjera po sebi nije uzrok opravdanju“¹²². Kada bi sam čin vjere bio opravdavajuć, bilo bi to opravdanje po vlastitim zaslugama, a ne Božjim darom. Prije opravdanja čovjek treba imati vjeru u koju je uključena odluka volje da će početi novi život i obdržavati Božje zapovijedi. A nakon opravdanja mora se to ostvariti.¹²³

2.5.3. Bogoslovne kreposti i dobra djela

Tridentski koncil dao je odgovor na izražen fideizam reformatora. Koncilski oci tvrde da je vjera „početak ljudskog spasenja, temelj i korijen svega opravdanja“¹²⁴. Stoga ona služi kao temelj za izgradnju djelovanja, a ne da je sama za sebe preduvjet spasenja. Tridentski sabor pobija Lutherov *sola fides*, tvrdeći da vjera nije garancija sigurnosti opravdanja, ali ne ulazi u pelagijanizam, nego ga osuđuje.¹²⁵ Vjera je nužna za spasenje, ali nije jedina. Koncilski oci nisu poput Luthera izdvajali vjeru iz čovjekova života, jer je ona jedino uz prisutnost ostalih teologalnih kreposti izvor spasenja. Takva vjera najviše vrijedi pred Bogom. Zato ne smijemo izdvajati vjeru od ostalih kreposti kao da sve ovisi o njoj. Protestantima je zbog *sola fides* oslabljena kompaktnost kreposti koje se mogu promatrati jedino zajedno, prisutne u životu kršćana. Potrebno je imati i zaslužna djela kojima se povećava u čovjeku milost i zaslužuje se vječni život. Djela nisu izvor ni uzrok spasenja, ali Bog će ih nagraditi, čovjek ima zasluge za njih, mila su Bogu zbog Isusove milosti koju on ulijeva u nas prije naših djela i opravdani će imati zbog njih život vječni. Iz DH 1545 i 1546 dade se iščitati da će plaća za dobra djela biti život vječni, ali ne piše da su ona nužni uvjet za spasenje. Prema tome, i onaj koji nema dobrih djela a ima vjeru, može se spasiti. Vjera ne bi trebala biti samo puko izgovaranje, nego provođenje u život kroz ljubav prema Bogu i bližnjima.¹²⁶

¹²¹ Usp. Viktor BURIĆ, *Sveti Pavao kao pisac*, 32-35.

¹²² *Isto*, 37.

¹²³ Usp. *Isto*, 35; 37.

¹²⁴ DH, br. 1532.

¹²⁵ Usp. DH, br. 1531; 1551-1553; 1559; 1560; 1564; 1569-1572; 1578; Mijo ŠKVORC, *Vjera i nevjera*, 77.

¹²⁶ Usp. DH, br. 1531; 1545-1546; 1576; 1582; Ivan GOLUB, *Milost*, 30.

2.5.4. Tridentski nauk u suvremenom dobu

Drugi vatikanski koncil u pastoralnoj konstituciji o suvremenom svijetu *Gaudium et spes* kaže da se tridentski nauk treba preispitati u svjetlu suvremene duhovnosti i znanosti. Nije donio neki jasan nauk o istočnom grijehu. Koncilski su oci naglasili da je Isus Krist i njegovo otkupiteljsko djelo uvijek jače od bilo kojega grijeha te da je svima potrebno spasenje. Time se okrenuo u korist Augustinova nauka protiv Pelagija.¹²⁷ U 20. stoljeću dogodila se promjena u shvaćanju Adama. Postaje nesigurno, je li bio povijesna osoba ili predstavnik cijeloga čovječanstva. Katekizam Katoličke Crkve prihvaća njegovo postojanje kao povijesne osobe.¹²⁸ Adamov grijeh bio je osobni grijeh, ali počinjen je u ime svih ljudi i zato ima utjecaj na sve. Problem suvremenoga svijeta je nedostatak osjećaja za grijeh. Grijeh prvih ljudi počinjen je na početku svjesnog odnosa između Boga i čovjeka; otvorio je vrata moći grijeha i zla. Od tada svaki pojedinac svojim osobnim grijehom potvrđuje istočni grijeh.¹²⁹

¹²⁷ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 186-187.

¹²⁸ Usp. KKC, br. 375; 404; 766, i dr.; Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 188.

¹²⁹ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, 188-196.

3. Katolički nauk o spasenju, osobito o odnosu vjere i djela u spasenjskoj perspektivi

Pelagijeva i Lutherova kontroverza još su više potaknule razvoj katoličkog nauka o spasenju. Katolički nauk nije nov, nego je preuzet iz Svetog pisma i rane tradicije, uz neke dodatke. Spasenje se uvijek događa u dinamizmu djelovanja Božje milosti i naravnog vršenja zakonskih propisa. Apostoli Pavao i Jakov iznijeli su jasan nauk o važnost vjere i dobrih djela za spasenje, a katolička je teologija taj nauk preuzela. Unatoč tome i dalje je bilo nejasno tko će se spasiti i je li putujuća Crkva nužna za spasenje. Zato ćemo predstaviti važnost Božje milosti za čovjekov život, Zakon koji se u Bibliji često spominje u spasenjskom kontekstu i što bi bilo potrebno za spasenje.

3.1. Pitanje milosti

Pojam milosti nalazimo u Bibliji. Hebrejski חֵן (*hen*) znači *naklonost*, grčki χάρις (*haris*) znači *milina*, a latinski *gratia* znači *dar*. Iz toga proizlazi da je Božja milost *dar naklonosti* koji u čovjeku stvara osjećaj *miline*. Bog je trajno naklon čovjeku i zato je bolje izgubiti život nego Božju naklonost. Milost znači i Božju snagu za činiti dobro. Prvi izričaj Božje milosti je stvaranje čovjeka. Daruje život njemu, kontingentnome biću, kako bi i on mogao dati svoj život za druge. Zatim s njim ulazi u prijateljski odnos. Bog daje čovjeku i slobodu izbora. Zmijinom prijevarom čovjek ulazi u grijeh, zaslužuje smrt, ali Bog mu oprašta i ponovno uspostavlja odnos s njime. Milost znači imati Boga za prijatelja. Prijatelj Božji je onaj koji voli Boga i drži njegovu riječ, tj. vrši njegovu volju. Bog se u svojoj ljubavi spušta čovjeku, prihvaća ga kao prijatelja i nastanjuje se u njemu.¹³⁰ Bog je bliz svome narodu, ljubi ga i u Starom zavjetu pomaže Izraelcima, jer su oni kao narod maleni i slabi, ne mogu si sami pomoći. Izbor Izraela znak je Božje milosti. A razlog izabiranja je da može sklopiti s njima savez; milost očekuje svetost od sudionika.¹³¹ Zato ih spašava iz egipatskoga ropstva i sklapa Savez (usp. Pnz 7,7ss). Bog je milostiv time što ostaje vjeran obećanjima koje je dao praocima Izraela (usp. Post 17,1-8). U starozavjetno vrijeme Božja milost ogledala se u duhovnom, ali i u materijalnom bogatstvu: dobroj i plodnoj zemlji kojom teče medi mlijeko, mnoštvu stoke, brojnom potomstvu, dugom životu, smrti neprijatelja, itd. „Sve je to sastavni dio spasenja koje Bog ostvaruje među ljudima i na ljudima“.¹³² Iz zahvalnosti za Božju naklonost, očekuje se da

¹³⁰ Usp. Ivan GOLUB, *Milost*, 22-23.

¹³¹ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 543-546.

¹³² Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 125.

Izrael vrši Božje zapovijedi. Ne iz straha od Božjega gnjeva, nego iz strahopoštovanja i radosti što im je Bog upravo Jahve; Izraelci trebaju ljubiti Boga i ljude.¹³³

Bog sam sebe opisuje riječima *milosrđe, ljubav, milost, vjernost*. Najveći izraz Božje milosti jest dar njegova jedinoga Sina za ljudsko otkupljenje i spasenje. U Isusu Kristu je punina milosti. Bog je ljubav, a ljubav i naklonost u ovom su kontekstu istoznačnice. Hrvatski teolog Ivan Golub kaže: „Ako ljubiš Boga i držiš njegovu riječ onda Bog ljubi i tebe.“¹³⁴. Vjernici se često pitaju, jesu li oni nakloni Bogu. Bog traži naklonost prema sebi, ali ne u obliku kako je on nama naklon, nego u vidu ljubavi prema drugim ljudima, jer drugi su slika Božja. (usp. 1 Iv 4,11). Sveti Pavao podsjeća da smo milošću Božjom oslobođeni od ropstva Zakona; nalazimo se u vremenu u kojem vlada milost, a ne Zakon (usp. Rim 6,14). Za Pavla, pravednost je sloboda od grijeha i svetost. Po vjeri imamo pristup milosti, tj. miru s Bogom. No, da bismo uopće imali vjeru, potrebna nam je Božja milost koja pokreće vjeru da čini dobra djela (usp. 2 Sol 1,11). Milost je nepresušan izvor djelatnosti, ona oblikuje svakoga čovjeka koji se njoj želi odazvati i surađivati, kao što je oblikovala Pavla (usp. 1 Kor 15,10).¹³⁵ Milost se u teologiji najčešće naziva *milost Kristova*, jer je on svojim silaskom na zemlju omogućio da postanemo sudionici Božje naravi. Kao što je Bog prisutan u nama, i mi smo prisutni u Bogu, mi smo sinovi u Sinu.¹³⁶ Imati iskustvo milosti zapravo znači imati iskustvo Duha Svetoga, kako tvrde teolozi Karl Rahner i Heribert Mühlen.¹³⁷ Ako čovjek prekine prijateljstvo s Bogom, može ga obnoviti u ispovijedi. Milost nas čini poniznima, jer shvaćamo da ništa ne činimo svojim snagama, nego milost Božja, koja po Duhu Svetome djeluje u nama, sve čini.¹³⁸ Grešni smo, zaslužujemo osudu, ne možemo se pouzdati u svoje zasluge, nego jedino u Božju milost.

Prema Tomi Akvinskom, milost uzdiže čovjeka u božanski život, liječi ga od rana istočnoga grijeha i čini milijim Bogu. Sam Bog prebiva u čovjeku i čini ga ljupkim. Rečeno na suvremeniji način, milost Božja posvećuje ljudsku narav. Božja ljubav očituje se u tome da čovjeka naziva prijateljem. Za prijateljstvo je potrebno imati uzajamnu dobrohotnost temeljenu na komunikaciji. Prijatelji se trebaju voljeti, htjeti si dobro, činiti si dobro i suživjeti. Dakle, ako čovjek hoće biti prijatelj Božji, trebao bi voljeti Boga i

¹³³ Usp. *Isto*, 125-126.

¹³⁴ Ivan GOLUB, *Milost*, 24.

¹³⁵ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 546-548.

¹³⁶ Usp. Ivan GOLUB, *Milost*, 25-26; 29; 30-31; 34-35.

¹³⁷ Usp. Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 174.

¹³⁸ Usp. Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 549.

trebalo bi mu biti drago što postoji. Trebao bi priznati silna Božja djela i vezati se uz Isusa Krista (krštenjem postajemo povezani kao trs i loza) i trebao bi suosjećati s prijateljem: plakati i radovati se s njime, kako je zapisano u Rim 12,15. Pravi prijateljski odnos zahtijeva uzajamnost u ljubavi, jer ne može jedna strana ljubiti, a druga biti "hladna".¹³⁹ Budući da smo prijatelji Božji, od nas se očekuje da učinimo svoj dio zaduženja u prijateljstvu. Zato bismo mu trebali uzvratiti ili barem htjeti uzvratiti životom u skladu s moralnim normama.

Bog želi da se svi ljudi spase (usp. 1 Tim 2,3s). Ipak, ne spašavaju svi ljudi. Zašto? Bog daje svim ljudima djelujuću milost (*gratia actualis*) koja je dovoljna za čovjekovo spasenje. Međutim, neki je nisu iskoristili i kod njih je ostala ta samo dostatna ili djelujuća milost (*mere sufficiens*), a kod onih koji su je prihvatili i ostvarili postala je uistinu dostatna (*vere sufficiens*), poznata i kao djelotvorna milost (*gratia efficax*).¹⁴⁰ Iako je bilo povijesnih rasprava, ostalo je nerazriješeno pitanje odnosa ljudske slobode i Božje djelotvornosti. Domingo Báñez rekao je kako Bog ravna čovjekom da prihvati Božju milost, ali time je umanjio ljudsku slobodu. Luis de Molina, s druge strane, kaže da Bog ne djeluje na čovjeka nego ravna situacije i okolnosti u njegovom životu koje ga vode spasenju. Na Drugom vatikanskome saboru istaknuto je da je Bog poslao Isusa Krista posrednika i liječnika kao izraz naklonosti. Također, poziva na sudjelovanje u liturgiji, gdje je prisutna nebeska milost.¹⁴¹

3.2. Problem Zakona

Hebrejski izraz תּוֹרָה (*tora*) prvenstveno znači *uputa* i *pouka*. U izraelskoj starini Bog je bio jedini zakonodavac. Nitko od ljudi, pa ni kralj, nije mogao suditi za prekršaje protiv Zakona, po čemu se razlikuju od ostalih naroda u Mezopotamiji. Zakoni su bili vjersko pitanje i mogli su ih mijenjati jedino ljudi vjere (karizmatici), a tumačiti jedino svećenici. Nakon povratka iz babilonskog sužanjstva pisani Zakon iz Petoknjižja trebalo je nadopuniti sukladno novoj situaciji. Pismoznanci u to vrijeme preuzimaju tumačenje Zakona svećenicima. Cijelo Sveto pismo smatralo se Božjom voljom, a Zakon je postao sveta obveza za sve vjernike. K tome, farizeji počinju dodavati mnoštvo sitničavih propisa, kojih se do Isusova vremena skupilo čak 613. Narod je počeo više cijeniti njihove propise od pisanoga Zakona. Zato ih Isus kritizira i čovjeka vraća u središte. Isus svraća

¹³⁹ Usp. Ivan GOLUB, *Milost*, 50-51; 53.

¹⁴⁰ Usp. *Isto*, 67-68.

¹⁴¹ Usp. *Isto*, 69-75.

pozornost na prvotni Stvoriteljev ideal koji je upisan u ljudsku narav i osuđuje popuštanje propisa Zakona zbog ljudskih slabosti i farizejsko napuštanje Božjih zapovijedi (usp. Mk 7,9). Time daje do znanja da od svojih sljedbenika očekuje mnogo, a ne neki „laki moral“.¹⁴² Zakon nije mogao iznutra promijeniti ljude kako bi ih oslobodio urođene sebičnosti i usmjerio na proegzistentni život u Duhu, nego je to mogao jedino Isus Krist. Kršćani nisu vođeni izvanjskim zakonima, nego Duhom Svetim iznutra. Novi Zakon nije skup izvanjskih propisa, nego nutarnji dinamizam Duha (usp. Rim 7,14; 8,2). Novi Savez jest Duh Sveti koji u nama ostvaruje Zakon pokrećući ljubav.¹⁴³ Po vjeri u Isusa Krista svi se mogu opravdati i spasiti. Budući da djela Zakona ne opravdavaju, spasenje je omogućeno i Židovima i poganima, koji ne poznaju Zakon. Obdržavanje židovskih religijskih propisa više ne vrijedi ništa, „jer se po djelima Zakona nitko neće opravdati“ (Gal 2,16). Konkretnije, „u Kristu Isusu ništa ne vrijedi ni obrezanje ni neobrezanje, nego – vjera ljubavlju djelotvorna“ (Gal 5,6). Time je Pavao diskreditirao učenje judaizanata. Dapače, ako se opravdanje doista događa po Zakonu, onda je Isus Krist uzalud umro (usp. Gal 2,17) – ne bi bilo potrebe za Isusovom smrću, jer bi Židovi već bili opravdani. Zakon predstavlja put prema spasenju po vlastitim djelima/zaslugama. Po krštenju, „kršćanin je razapet s Kristom i stoga mrtav Mojsijevu zakonu da bi imao udjela u životu uskrslog Krista“.¹⁴⁴

U Pavlovoj teologiji grijeh je sila protiv koje se Zakon nije mogao izboriti. Zakon je bio u službi grijeha, jer je samo ukazivao koje grijehe je čovjek počinio (usp. Rim 3,20), a nije mogao dati sredstva za borbu protiv grijeha i za činjenje dobra (usp. Rim 7,16s), niti otpustiti grijehe. Zato se pravednost Božja pojavila izvan Zakona (usp. Rim 3,21), da učini ono što Zakon nije mogao učiniti. (usp. Gal 3,13; Rim 8,3s). Zakon je bio pedagog Izraelcima dok su bili maloljetni, vodio ih je do punoljetnosti, odnosno Zakon je vodio Izraelce do Isusa Krista, dok pogani nisu imali taj privilegij, nego su slušali svoju savjest.¹⁴⁵ Židovski je Zakon u Gal 4,3 izjednačen počelima svijeta, od kojih nas Isus oslobađa i daje posinstvo (baštinu). Isus je nadopunio židovski Zakon. S Isusom se ispunja Božje obećanje da će Božji zakon biti upisan u srce svakoga čovjeka (usp. Jr

¹⁴² Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 129-130; 134-136; 139-140.

¹⁴³ Usp. Marijan Jerko FUČAK, *Spasenje čovjeka u Novom zavjetu s osobitim obzirom na nauk sv. Pavla*, 164.; Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 140-141.

¹⁴⁴ Marijan VUGDELIJA, *Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje*, 275.

¹⁴⁵ Usp. *Isto*, 271-272; 275.

31,33), a spominje ga i Pavao u Gal 6,2. To je zakon koji je Isus objavio u više prigoda, a osobito u *Govoru na gori*, a može se sažeti u nužnost ljubavi prema Bogu i bližnjima.

3.3. Vjera i djela u Svetom pismu

Čitanjem novozavjetnih tekstova čitatelj može ostati zbunjen zbog naizgled suprotnih stavova o vjeri i djelima kod apostola Pavla i Jakova. Pavao na više mjesta naglašava da se čovjek ne opravdava djelima Zakona, nego samo vjerom. On tvrdi da je nužna vjera „u Božje djelo i pomoću Isusa Krista i pomoću njegove otkupiteljske smrti na križu i vezuje opravdanje uz vjerničko prihvaćanje tog događaja i odatle smatra da mora negirati Toru kao put spasenja...“.¹⁴⁶ Jakov tvrdi da su za opravdanje potrebna i vjera i djela.¹⁴⁷

Pavao i Jakov misle različit sadržaj pod pojmom *djela*, što može dovesti do zabune. Pišu zajednicama koje imaju različite probleme i zato predstavljaju isti nauk iz različitih kutova. Prvo, postoji vremenska razlika u poimanju *djela*. Pavao se referira na vrijeme u životu ljudi prije obraćenja, odnosno početka vjere u Isusa Krista, a time i opravdanja. Kod Jakova radi se o djelima koja dolaze nakon početka vjere. Zatim, postoji i sadržajna razlika. Kada se govori o djelima u *Corpus Paulinum*, misli se na djela Mojsijevog Zakona, koja su činili Židovi, a koja kršćanima neće pomoći u opravdanju. Primjerice, obredni zakoni, propisi o čistom i nečistom, obrezanje, i drugi.¹⁴⁸

3.3.1. Pavlovski nauk o vjeri i djelima

Vjera je Božji dar. Ona ne može postojati radi sebe same, nego mora upućivati na darovatelja; nikad ne postaje ljudsko vlasništvo, jer se njome ne može raspolagati.¹⁴⁹ Vjera je kod Jakova shvaćena kao potpuno pouzdanje u Boga i po njoj se odupire kušnjama. Ima li netko pouzdanje u Boga, vidi se po njegovim djelima brige za druge (osobito potrebite i marginalizirane). Kao savršen uzor vjere služi nam osoba Isusa Krista.¹⁵⁰ Kod Pavla vjera nije samo intelektualno prihvaćanje vjerskih istina, već čin čitavog čovjeka, kojim priznaje svoju malenost i nesposobnost da sam sebe spasi.¹⁵¹

¹⁴⁶ Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, u: Mario CIFRAK – Dario TOKIĆ (ur.), *Da istina evanđelja ostane kod vas (Gal 2,5)*, Zbornik u čast prof. dr. sc. Ivana Dugandžića, OFM, povodom 70. godine života, Zagreb, 2014., 268.

¹⁴⁷ Usp. Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, 256-257.

¹⁴⁸ Usp. *Isto*, 255.

¹⁴⁹ Usp. Christoph BÖTTIGHEIMER *Shvatiti vjeru*, 173.

¹⁵⁰ Usp. Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, 263.

¹⁵¹ Usp. *Isto*, 272.

Pavao govori o važnosti dobrih djela, ali na svoj način. U Kol 1,10 piše: „... da živite dostojno Gospodina i posve mu ugodite, plodni svakim dobrim djelom...“ Ipak, prije Pavla i Jakova, o dobrim djelima govorio je i Isus, primjerice u Mt 7,24-27: „Stoga, tko god sluša ove moje riječi i izvršava ih, bit će kao mudar čovjek koji sagradi kuću na stijeni...“.¹⁵²

3.3.2. Jakovljeva poslanica

Kada Jakov govori o spasenju, na umu mu je prvenstveno eshatološki sud, dok je kod Pavla spasenje kategorija koja se događa unutar zemaljskoga života i završava u vječnosti. U Jakovljevoj poslanici misli se na *dobra djela*: vršenje Božjih zapovijedi, djelotvorna ljubav i gostoprimstvo, djela solidarnosti. Očito je u zajednici kojoj piše bilo povlašćivanja bogatih, a zanemarivanja siromaha. Jakov smatra da teorijski pristanak uz Isusa Krista nije održiv bez djela ljubavi. Važno mu je da vjera ne bude odvojena od socijalne etike. Jakov nigdje ne spominje vjeru ili djela izolirano, nego uvijek povezuje vjeru s djelima. Čak navodi i primjer konkretne pomoći siromasima. Želja za pomoću treba se pretvoriti u stvarnost, jer inače upadamo u cinizam.¹⁵³ Dobra djela su empirijski znakovi vjere. Nije dovoljno samo usnama priznavati monoteizam, nego i činiti dobra djela. Demonima je poznat monoteizam i Isusovo božanstvo (ispovijedaju vjeru), ali ne vrše Božje zapovijedi. Znaju tko je Bog, ali nemaju djela i zato drhte (usp. Jak 2,19). Slika demona primjer je kršćanima koji su razdvojili vjeru i djela. Jakov naglašava da vjera treba bi biti potpuna i zrela, učvršćujući se po djelima. Primjerice, Abrahamova vjera usavršena je zbog djela vjernosti tijekom kušnje da žrtvuje sina. Vjera bludnice Rahabe uzor je gostoljubivosti. I za Jakova i za Pavla, nužno je povezati *ortodoksiju* i *ortopraksiju*. Nedjelotvorna vjera ne može biti spasonosna.¹⁵⁴

3.3.3. Kršćanski nauk i praksa iz biblijskih temelja

Čovjek može i treba surađivati oko svoga spasenja, što je vidljivo primjerice u 1 Kor 15,10. Po djelima se vidi je li nečija vjera ispravna, osobito učiteljima i mudracima. U cijeloj Bibliji Bogom nadahnuti autori traže od ljudi da vrše konkretna dobra djela u svome životu.¹⁵⁵ Kršćani su krštenjem primili Duha Svetoga – žive po Duhu, a ne po

¹⁵² Usp. Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, 264-266.

¹⁵³ Usp. *Isto*, 255-257; 282-286.

¹⁵⁴ Usp. *Isto*, 289-292; 305.

¹⁵⁵ Usp. *Isto*, 265.

tijelu (usp. Gal 5,25). Za očekivati je da ti ljudi čine dobra djela zbog dara Duha. Poticaj im dolazi iznutra, a ne izvana. Iako opravdani, grešnici neće automatski ostati sveti do kraja života, nego je potrebno da se neprestano posvećuju na sliku Kristovu. Moraju slušati Božju riječ, ispovijedati grijeh, sudjelovati u euharistiji i nastojati živjeti pravedno. Taj proces posvećenja i izgrađivanja moguć je jedino uz pomoć Duha Svetoga.¹⁵⁶

3.4. Spasenje izvan Crkve

Na Drugom vatikanskom koncilu istaknuto je da se mogu spasiti i svi oni koji ne poznaju Boga ili ne vjeruju u njega, ali slijede njegov glas u savjesti. Oni koji ne poznaju Krista, a čine djela ljubavi, ulaze u Božju ljubav koja ih može spasiti.¹⁵⁷ To je zaokret u odnosu na prijašnja vremena kada su bili postavljeni uvjeti spasenja. Spasenje je povezano s oslobođenjem siromašnih i potlačenih, marginaliziranih.¹⁵⁸

Kako su ljudi povezani u grijehu, tako su i u spasenju. Neki ljudi povezani su rodbinskim, prijateljskim i drugim vezama, a ako se to proširi, zaključujemo da su svi ljudi povezani. I ako se jedan čovjek ne spasi, koji je egzistencijalni dio drugog čovjeka, ni taj drugi neće biti potpuno spašen. Prema Rim 9,18 čini se da Bog ne traži dovoljno produktivno univerzalno spasenje. Iz prispodobe o soli zemlje i svjetlu svijeta (usp. Mt 5,13-16) vidimo da postoje i nekršćani u svijetu. Nisu svi pozvani biti dio Crkve. Cilj nije ući u Crkvu, nego u kraljevstvo Božje. Ipak, od najranijeg kršćanstva postoji nauk da se samo unutar Katoličke Crkve (ili pravovjernoga kršćanstva) može spasiti: *Izvan Crkve nema spasenja*. O tome govore Ignacije Antiohijski, Origen, Ciprijan, Augustin i drugi. Mnogi misionari stoljećima su se trudili naviještati evanđelje i krstiti kako bi se što više ljudi spasilo ulaskom u Katoličku Crkvu, no tada nisu znali za drugačiji nauk. Takvo poimanje spasenja bilo je službeni nauk Crkve sve do Drugoga vatikanskog koncila. Taj sabor donio je promjenu: nekršćani se mogu spasiti izvan Crkve, to jest ako formalno ne pripadaju Crkvi, a trude se živjeti moralno ispravnim životom. Na tome tragu švicarski teolog Hans Küng kaže da nije u redu proširivati granice Crkve na nekršćane (*kršćani u duhu*), nego treba reći „Izvan Crkve nema spasenja“, ali to ne znači da su ljudi izvan

¹⁵⁶ Usp. Marijan VUGDELIJA, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, 280-281.

¹⁵⁷ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 16, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1970., 117.; Ante MATELJAN, *Obdareni ljubavlju*, 191.

¹⁵⁸ Usp. Marijan VALKOVIĆ, Spasenje i oslobođenje, u: Stjepan KUŠAR (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 212-213.

Crkve prokleti. Njima treba pojasniti drugi aksiom: „U Crkvi je spas“, koji im je nada.¹⁵⁹ Ne slažu se svi s time. Neki teolozi na tragu Tome Akvinskoga, kažu da je za spasenje potrebna unutarnja objava koja bi omogućila pojavu nadnaravne vjere.¹⁶⁰ *Lumen gentium* br. 16 razlikuje mogućnost spasa za nekršćane i stvarnost spasa za kršćane.¹⁶¹ Mnogi ljudi žive u prirodnoj vjeri – po savjesti, izvan religija. S njima je Bog sklopio savez preko Noe. Druge religije su priprava za Kristov dolazak. Je li Bog spasenje isključivo povjerio krhkom ljudskom misionarenju ili Crkvi, da se dokaže kao svjetlo svijeta? Prema hrvatskom teologu Tomislavu Ivančiću, odgovor je da Crkva, već time što postoji, mora biti dokaz spasenja i mjesto spasenjske Božje prisutnosti po živosti i vidljivom djelovanju. Tako će puno više postići nego misionarenjem. Mora biti ispunjena Isusovim svjetlom da bi mogla svijetliti u svijetu. Zato se opomene o spasenju ne odnose na ljude izvan Crkve, nego na kršćane. Spasenje nije dovršeno i zato se svi moraju neprestano truditi živjeti kreposno.¹⁶²

3.5. Što nam je činiti?

Vrlo je teško govoriti o onome što nam je potrebno za spasenje, no ovdje ćemo pokušati predstaviti neke elemente koje smatramo važnima za spasenje. Suvremeni svijet dosta je zaražen subjektivizmom i individualizmom. Sa stajališta neopelgijanizma čovjek je autonomni subjekt koji se sam spašava svojim silama. Zato Isus Krist kod nekih gubi na važnosti. Ne gleda ga se kao onoga koji nas pomiruje s Ocem i međusobno, nego kao učitelja i čovjeka visokih moralnih vrlina. Neognosticizam, s druge strane, veliča um kojim se može nadići Isusovo tijelo i osloboditi osobu materijalnog svijeta i tijela. No, važno je znati da je u spasenje uključeno i tijelo. Današnji čovjek, kao i ljudi tijekom povijesti, ima prizemne težnje za srećom i blagostanjem, ali ih jedino Bog može ostvariti. Ovozemaljske želje ne mogu zadovoljiti čovjeka, nego je potrebno imati težnju za spasenjem, koje ne može sam ostvariti.¹⁶³

Na pitanje, koliko ljudi će se spasiti (usp. Lk 13,23), Isus se nije pozvao na budućnost. Nije rekao tko će se spasiti, nego je pozvao na odgovornost. Drugim riječima, tko će se spasiti nije ljudska briga, nego to spada isključivo na Boga. A na nama je truditi

¹⁵⁹ Usp. Tomislav IVANČIĆ, Univerzalnost Kristova spasenja, u: Stjepan KUŠAR (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 231; 235-236; 240.

¹⁶⁰ Usp. *Isto*, 240.

¹⁶¹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium*, br. 16, u: *Dokumenti*, 117.

¹⁶² Usp. Tomislav IVANČIĆ, Univerzalnost Kristova spasenja, 242-243.

¹⁶³ Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Placuit Deo*, 108-113.

se živjeti kreposno i moliti Božju milost. Bog kažnjava grešnike, ali je spreman i oprostiti (usp. Hoš 11,8s; Ez 18,23; Mudr 12,2).¹⁶⁴ Ne želi grešnikovu smrt, nego da se obrati od zla i da živi (usp. Ez 18,23). Bog nije odgovoran za grijeh i zlo u svijetu, nego isključivo čovjek, koji za to treba preuzeti odgovornost i pokajati se: „Jer Bog je sve zatvorio u neposlušnost da se svima smiluje.“ (Rim 11,32). Smatramo da je potrebno povezati evanđeoske ulomke „borite se da uđete na uska vrata“ (Lk 13,23s) te „Bogu je sve moguće“ (Mt 19,26).¹⁶⁵ Važno je jačati bogoslovne kreposti (usp. Heb 10,23s) i činiti dobra djela. Također, treba se kloniti grijeha, osobito teških, jer će svima Bog biti sudac. Treba nositi svoj križ po uzoru na Isusa, *Početnika* i *Dovršitelja* vjere, služiti i zahvaljivati Bogu koji nam je omogućio pristup u vječnu baštinu.¹⁶⁶ Važno je svakodnevno umirati grijehu, kako bismo svoju žrtvu prikazali Kristovoj.¹⁶⁷

Kršćani bi iznutra i izvana trebali proživjeti svoju otkupljenost i spašenost od grijeha. Pozvani su ne samo ispovijedati svoju vjeru, nego i činiti konkretna, opipljiva djela kako bi pokazali prisutnost kraljevstva Božjega u svijetu. Potrebno je iskazati dobrotu kraljevstva Božjega u međuljudskim odnosima. Što se konkretno traži, vidljivo je u Isusovom *Govoru na gori*. U suvremenom *raskršćanjenom* društvu Crkva je pozvana više no ikad iskazati se djelima ljubavi (lat. *caritas*).¹⁶⁸ Vjera mora biti popraćena ljubavlju (*agape*). Bog nam ne dolazi samo preko euharistije, nego i preko drugih ljudi. Bog od kršćana traži djela svetosti, milosti i kreposti; da teže prema savršenosti svakodnevno se trudeći. Međutim, kršćaninov osobni odnos prema Bogu ne izgrađuje se samo vršenjem zapovijedi. Bog ne traži od nas samo vršenje neke unaprijed određene uloge (da besprijekorno vršimo zapovijedi, kako su to činili farizeji), nego i osobni odnos ljubavi prema njemu i bližnjima. Uloga zapovijedi je pomoći ljudima da shvate svoju grešnost, priznaju je i traže od Boga milost spasenja. U tome se sastoji istinsko duševno oslobođenje.¹⁶⁹ Ovo promišljanje hrvatskog filozofa Vjekoslava Bajsić sasvim je u skladu s Pavlovim naukom da se čovjek ne opravdava djelima, nego milošću Božjom po vjeri u Isusa Krista.

¹⁶⁴ Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 211.

¹⁶⁵ Usp. Tomislav IVANČIĆ, *Univerzalnost Kristova spasenja*, 251.

¹⁶⁶ Usp. Adalbert REBIĆ – Jerko FUČAK – Bonaventura DUDA (ur.), *Jeruzalemska Biblija*, 1715; 1717.

¹⁶⁷ Usp. KKC, br. 1988.

¹⁶⁸ Usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Pojavnost spasenja*, u: Stjepan KUŠAR (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 252-256.

¹⁶⁹ Usp. *Isto*, 257-258.

Zaključak

Možemo zaključiti da su prema katoličkom nauku i vjera i dobra djela potrebni za spasenje. Kako je naglasio Tridentski sabor, zaslužna djela su i Božja i naša; Božja milost ih pretječe. I ona nemaju vrijednost ako nisu povezana s Kristovim spasiteljskim djelom. Nismo opravdani Zakonom, nego Kristovim životom, osobito njegovom mukom, smrću i uskrsnućem. Promatrajući što je sve Isus Krist učinio za spasenje ljudskoga roda, trebali bismo mu odgovoriti zahvalnom vjerom. U Svetom pismu Pavao i Jakov iznose isti nauk – vjera i dobra djela potrebna su za spasenje; ne spašavaju djela Zakona, nego vjera koja se oblikuje u djelima ljubavi.

U svoj korištenoj literaturi priznaje se Isusa Krista kao jedinog Spasitelja svijeta. Kada bismo koristili autore koji nisu kršćani, to zasigurno ne bi bilo tako. Sporna mjesta unutar Biblije naizgled su kontradiktorna, no zapravo se slažu u sadržaju. Tako i Pavao i Jakov govore o nužnosti vjere i dobrih djela za spasenje. Gotovo u svoj literaturi priznaje se vrijednost zaslužnih djela, osim u nauku suvremenih kršćanskih zajednica proizašlih iz reformacije.

Pojmovi *spasenje*, *otkupljenje* i *opravdanje* vrlo su slični i mogu se koristiti kao sinonimi. U Starom zavjetu Jahve se objavio kao Spasitelj. Izbavljenje Izraelaca iz egipatskog ropstva prvi je i središnji spasenjski događaj. Ono postaje tip budućeg spasenja. Iz kršćanske perspektive, izlazak je slika Isusovog oslobođenja iz ropstva grijeha. Bog Otac poslao je Isusa Krista na svijet da spasi sve ljude. Spasenje ipak nije još potpuno ostvarena stvarnost: spašeni smo u nadi do Dana Gospodnjeg. Cijeli Kristov život važan je za spasenje. Bog u Starom zavjetu sklapa Savez na brdu Sinaj i daje Zakona, kojim želi narod usmjeriti na pravi put. Izraelci se nisu držali Saveza pa im je Bog dao novu priliku u novom, vječnom Savezu, zapečaćenom Kristovom krvlju. Žrtvom na križu Isus Krist izbrisao je grijeh svijeta. Njegova žrtva je predstavnička. Bog od ljudi traži suradnju i zato nije mogao oprostiti grijeh bez naknade, ali nju je Isus preuzeo na sebe. Razvojem nauka o istočnom grijehu, krštenje se smatralo nužnim za spasenje. Istočni grijeh pokazuje da su svi grešni i potrebni Božjeg oprostjenja. Kroz povijest postojala su različita tumačenja onoga što je potrebno za spasenje. Pelagije tvrdi da se Adamov grijeh ne prenosi na potomke, nego da je samo loš primjer. Tvrdi da je Bog omogućio čovjeku samo da može činiti dobra djela, a ostalo čovjek čini snagom slobodne volje. Augustin mu odgovara da su i htijenje i izvršenje dobrih djela plod milosti. I katolici

i protestanti slažu se da je vjera nužna za spasenje. Međutim, počevši od Luthera, reformatori naglašavaju važnost isključivo vjere za spasenje. Čovjek zbog grešne naravi ne može činiti dobra djela i zato Bog od njega traži samo vjeru. Tridentski sabor kaže da je čovjeku nakon istočnoga grijeha ipak moguće surađivati s Bogom. Treba činiti zaslužna djela ne jer bi mogao "zaraditi" raj, nego iz ljubavi prema Bogu. Ljudska zaslužna djela zapravo pripadaju Bogu koji ih je omogućio svojom milošću. Milost uzdiže čovjeka u božanski život, Bog ima prijateljski odnos s čovjekom i nastanjuje se u njemu po milosti. Zakon više ne obvezuje kršćane, jer u njima djeluje novi Zakon Duha Svetoga. Na Drugom vatikanskom koncilu doneseno je novo tumačenje aksioma *Izvan Crkve nema spasenja*. Ljudi koji ne pripadaju putujućoj Crkvi mogu se spasiti ako žive moralno, zbog Božjeg milosrđa. Za spasenje je važno kloniti se grijeha, živjeti kreposno te ljubiti Boga i druge ljude.

Iz našega kršćanskoga vjerničkoga gledišta spasenje bi trebala biti ključna misao vodilja kroz život. Koliko god govorili o spasenju, ono će uvijek ostati misterij kojeg nitko ne može do kraja razumjeti. Spasenje ne smije kod čovjeka izazvati strah, nego pozitivnu bogobojaznost i zahvalnost što je Isus Krist omogućio spasenje svim ljudima, bez obzira na vjeru, naciju, boju kože, itd. Perspektiva za daljnje istraživanje je dublje i šire ulaženje u ostale soteriološke teme, osobito vezane uz suvremeni svijet, koji sve više negira Boga i odbija spasenje.

Literatura

Dokumenti crkvenog učiteljstva:

TRIDENTSKI KONCIL, *Dekret o izvornom grijehu*, (17. VI. 1546.), u: DENZIGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo 2002., 329-330.

TRIDENTSKI KONCIL, *Dekret o opravdanju*, (13. I. 1547.), u: DENZIGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo 2002., 331-343.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji* (4. XII. 1963.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 1970., 16-17.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 1970., 117.

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 2016., 519; 520; 524

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Placuit Deo – Bogu se svidjelo. Pismo biskupima Katoličke crkve o nekim aspektima kršćanskog spasenja* (22. II. 2018.), Zagreb, 2018., 108-113; 116; 118-119.

PAPA FRANJO, *Gaudete et exsultate – Radujte se i kličite. Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu* (19. III. 2018.), Zagreb, 2018., 34-38.

Knjige:

Brat Richard, Taizé, *Božje je srce otvoreno*, Zagreb, 2004., 21; 23; 31-32; 49-51.

BROWN, Raymond E., *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 177.

BURIĆ, Viktor, *Sveti Pavao kao pisac*, Zagreb, 2009., 24-25; 32-35; 27; 39.

BÖTTIGHEIMER, Christoph, *Shvatiti vjeru. Teologija čina vjere*, Zagreb, 2015., 173; 175.

CIFRAK, Mario, *Dom za sve narode. Hermeneutika Staroga zavjeta u Novome zavjetu*, Zagreb, 2022., 112.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *Biblijska teologija Novoga zavjeta*, Zagreb, 2004., 107-114.

GALOT, Jean, *Isus osloboditelj. Soteriologija*, Đakovo, 1997., 19; 25; 32; 82-83; 88; 114; 118-119; 131; 134; 136; 145-146; 152; 161; 163-168; 171-172; 175; 213-214; 224; 266-270; 275; 304-305; 312-313; 323; 328-329; 386-387; 393; 417-419; 428-429; 437-443.

GOLUB, Ivan, *Milost. S predavanja*, Zagreb, 1997., 22-26; 29-31; 34-35; 42; 44-45; 50-51; 53; 59-75.

JEDIN, Hubert (ur.), *Velika povijest Crkve II*, Zagreb, 1995., 158-160; 162; 168.

KAŠTELAN, Jure – FUČAK (ur.), Jerko, *Biblija*, Zagreb, ⁴2018.

LÉON-DUFOUR, Xavier (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1969., 778-782; 807-810; 468; 543-549; 1197; 1229-1231; 1233-1237; 1574-1578.

MATELJAN, Ante, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, Split, 2006., 39; 55; 94-95; 126; 128-138; 171; 174; 191-193.

NEMET, Ladislav, *Teologija stvaranja*, Zagreb, 2003., 161-196.

NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart, ²⁸2012.

RAHNER, Karl – VORGRIMLER, Herbert, *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., 326-328.

REBIĆ, Adalbert, *Središnje teme Staroga zavjeta. Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, Zagreb, 1996., 113-123; 125-126; 129-130; 134-136; 139-141; 154-155; 211-218.

REBIĆ, Adalbert – FUČAK, Jerko – DUDA, Bonaventura (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“*, Zagreb, ⁸2014., 749-750; 1126; 1130; 1132; 1175-1176; 1219; 1260-1261; 1430; 1647; 1712-1715; 1717.

ŠKVORC, Mijo, *Vjera i nevjera. Problem naših dana i Misterij naših duša*, Zagreb, 1982., 76-77.

Članci:

ALFARO, Juan, „I opet će doći, u slavi, suditi žive i mrtve“, u: KUŠAR, Stjepan (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 244-249.

BAJSIĆ, Vjekoslav, Pojavnost spasenja, u: KUŠAR, Stjepan (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 252-258.

DALEY, Brian E., Dozrijevanje spasenja: nada u uskrsnuće u ranoj Crkvi, u: KUŠAR, Stjepan (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 188.

FUČAK, Marijan Jerko, Spasenje čovjeka u Novom zavjetu s osobitim obzirom na nauk sv. Pavla, u: KUŠAR, Stjepan (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 157; 160-162; 164; 169.

IVANČIĆ, Tomislav, Univerzalnost Kristova spasenja, u: KUŠAR, Stjepan (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 231; 235-236; 240-243; 251.

KARLIĆ, Ivan, Kraljevstvo Božje: neka obilježja Isusove prakse oslobađanja, u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 59 (2004.) 2, 143; 147-152.

STARIĆ, Aldo, Teorije spasenja kroz povijest, u: KUŠAR, Stjepan (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 194; 196.

VALKOVIĆ, Marijan, Spasenje i oslobođenje, u: KUŠAR, Stjepan (prir.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., 212-213.

VUGDELIJA, Marijan, Vjera i djela kod Pavla i Jakova u odnosu na opravdanje, u: CIFRAK, Mario – TOKIĆ, Dario (ur.), *Da istina evanđelja ostane kod vas (Gal 2,5)*, Zbornik u čast prof. dr. sc. Ivana Dugandžića, OFM, povodom 70. godine života, Zagreb, 2014., 255-257; 260; 263-268; 271-273; 275-278; 280-287; 289-292; 305.

Internetski izvori:

Biblija govori..., u: <https://biblija.biblija-govori.hr/> (10. X. 2023.).

COSTELLA, W. DENNIS, Što je bitno za spasenje?, u: <https://www.bozjarijec.com/teoloska-pitanja/pitali-ste/item/254-sto-je-bitno-za-spasenje.html> (6. IV. 2024.).

Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana: Spasenje, u: <https://www.churchofjesuschrist.org/study/manual/true-to-the-faith/salvation?lang=hrv> (6. IV. 2024.).

Kristova pentekostna crkva: Propovijedi: Spasenje, u: <https://pentekost.hr/spasenje/> (6. IV. 2024.).